

**OM DU VAR JAG
&
OM LIVET OCH SÅNT**

Handledning

Av Susanne Boll i samarbete med:
Margareta Berggren, Agneta Josephson och Pia Bohlin
Projektledare: Gunilla Larsson

Innehåll:

Susanne Boll – OM DU VAR JAG – filmer som berör – s. 2
Margareta Berggren – Att Samtala – s. 4
Agneta Josephson – Drama – s. 6
Pia Bohlin – bildpedagogik – s. 8
Kort beskrivning av filmerna OM DU VAR JAG – s. 10
Kort beskrivning av radioprogrammen OM LIVET OCH SÅNT – s. 12
Astrid – s. 14
Paola – s. 16
Navid – s. 18
Elina – s. 20
David – s. 21
Hanna – s. 24
Jon – s. 26
Emma – s. 28
Praxis – pedagogernas arbete utifrån filmerna! – s. 30
Drama i praktiken! – s. 30
Samtal i praktiken! – s. 34
Bild i praktiken! – s. 35
Filmerna OM DU VAR JAG – s. 38
Boken OM LIVET OCH SÅNT – s. 41
Gunilla Larsson & Vivi Havia – På spaning i skolans värld – s. 42

OM DU VAR JAG – filmer som berör

Att se en film på TV väcker många känslor, tankar och reaktioner, eftersom budskapet når fram "magvägen" på ett sätt som är unikt för den rörliga bilden som medium. De känslor, tankar och reaktioner som dyker upp i klassen när barnen ser filmerna i serien OM DU VAR JAG kan vi fånga upp och på olika sätt arbeta vidare med i klassen – genom samtal, drama och bild.

Arbetet med filmerna bidrar till att förebygga mobbing i klassen, förbättra kamratskap och utveckla barnens sociala och empatiska förmåga. Barnen ges möjlighet att identifiera sig med filmernas karaktärer, inte bara huvudpersonerna, utan även de andra barnen i filmerna.. Dessutom får de en chans att sätta ord på och visa upp sin verklighet. Att se, fundera, berätta, visa, lyssna på och känna igen sig i andra gör att vi (barn såväl som vuxna) lär känna varandra och oss själva lite bättre. I de olika arbetsmetoderna som nedan föreslås, ges möjlighet att finna många alternativa handlingssätt och lösningar på de svårigheter som barnen i filmerna befinner sig i. Det är av värde för barnen att beskriva sin syn på världen och se att det finns möjlighet att ta makt över sin livssituation.

Filmerna och arbetet med dem i klassen ska ses som en del av skolans totala värdegrundsarbete och förebyggande arbete mot mobbing. Vid akut mobbing i klassen bör situationen lösas med enskilda samtal innan man arbetar med detta material. Det kan vara så att både de i klassen som är utsatta för mobbing och de som trakasserar känner sig utpekade.

I efterarbetet med filmerna är det viktigt att öppet lyssna på barnens reaktioner och ha ett tillåtande förhållningssätt. Barnen behöver känna sig sedda och hörda. Det viktigt att du som pedagog avsätter tid och ger utrymme för att fånga upp de tankar och känslor som väckts hos barnen när de sett en film. Undvik därför att visa en film till exempel fredag eftermiddag. Försök om det är möjligt att arbeta med filmerna i mindre grupper, kanske halvklass, med någon mer vuxen som kan finnas till hands.

Vid val av film bör man som pedagog ta hänsyn till den situation och de barn man har i klassen och undvika att visa en film om man befärdar att någon elev skulle kunna må dåligt av att se den tillsammans med sin klass. Om du är fundersam över hur barnen ska reagera på filmerna, så prata gärna igenom saken med en kollega eller någon annan i din närhet. Titta på filmen tillsammans och se om du kan finna värdet i att visa och prata om filmen med klassen. Om du tycker att det finns ett värde kommer barnen också att tycka det.

Träffa och engagera gärna föräldrarna innan filmerna visas i klassen. Berätta att ni kommer att arbeta med värdegrundsfrågor och att ni i samband med detta kommer att se dessa filmer och på olika sätt jobba med dem.

I barnboken OM LIVET OCH SÅNT, som ges ut i samband med filmerna, har barns berättelser, brev och dikter samlats och kommenterats av psykolog Margareta Berggren. Ämnena och kapitelindelningen i boken går i stort sett hand i hand med de frågeställningar filmerna berör. Därför kan det vara värdefullt att, som ytterligare underlag för att arbeta med filmerna, låta barnen läsa de berättelser i boken som tangerar filmen.

Om du var jag

Filmerna är tänkta att visas för barn mellan åtta och elva år, men det är möjligen de äldre barnen som har störst behållning av dem. Det kan hända att de minsta barnen bara känner igen sig i vissa av filmerna. Du känner din klass och avgör vad det kan ge att arbeta med filmerna.

För de lite yngre barnen (årskurs 0–3) finns även en serie radioprogram som heter OM LIVET OCH SÅNT. Vart och ett av de fyra radioprogrammen utgår från ett barn i åtta- till tioårsåldern och handlar om deras tankar, reflektioner och erfarenheter. Programmen är tänkta som en inbjudan till samtal om kamratskap, utanförskap, tolerans, rättvisa, respekt, ansvar, empati och fördomar.

Nedan kommer tre sätt som du som lärare kan arbeta med filmerna att beskrivas – genom samtal, drama och bild. Till varje film hör sedan ett konkret handledningsförslag. Använd handledningen som den är eller lägg själv till och dra ifrån utifrån dina egna idéer (eller från en handledning hörande till någon av de andra filmerna) och den klass du har framför dig. Du som lärare känner dina elever, vilket hjälper dig i ditt efterarbete med filmerna och vilket arbetssätt/frågeställningar du bedömer vara lämpliga att använda.

Susanne Boll är legitimerad psykolog och journalist. Hon har som psykolog erfarenhet av arbete med barn inom habilitering och skola samt av personlighetstestning inom ledarskapsrekrytering. Som journalist har Susanne Boll arbetat på UR med bland annat research och att skriva lärarhandledningar.

Margareta Berggren – Att Samtala

Margareta Berggren är legitimerad psykolog, terapeut, organisationskonsult och författare. Hon har skrivit böckerna "Man vill bli älskad", "Snälla svara", OM LIVET OCH SÅNT och, i samarbete med BRIS, "Vad ska jag göra?". Margareta Berggren har mångårig erfarenhet av arbete med barn och ungdomar – bland annat som medverkande i TV-programmet Bullen och i radions Dialog. Margareta Berggren är tf lektor vid Derby University och Gestalt Akademin i Skandinavien. Hon arbetar med utbildning av bland annat lärare.

Tankebakgrund

Vi människor blir tydligare för oss själva när vi delar våra åsikter, tankar och känslor med varandra. Vi hör våra egna ord och uttryck och i stunden blir vi vår egen spegelbild: "Det här är jag just nu." Vi blir också tydliga för oss själva i mötet med andra, eftersom vi speglar oss i andras berättelser: "Så är det för mig också" eller "Så är det inte för mig".

Alla har vi gjort både goda och smärtsamma erfarenheter i livet. Man kan säga att det är vårt bagage. De smärtsamma erfarenheterna försöker vi tränga undan och gömma – men det går inte. De finns där som en inre press som pockar på uppmärksamhet, vill uttryckas och bearbetas. Detta gäller såväl barn som vuxna. När vi berättar om svåra erfarenheter och smärtsamma känslor, så minskar den inre pressen. En paradoxal förändring sker – vi kan börja tänka i nya banor och ge plats för läkning. Ingenting i den yttre situationen förändras, men vårt inre förändras. Det är det som är bearbetning.

Att dela med sig av svåra berättelser kräver mod. Då behöver vi känna trygghet i stunden. Vi behöver känna att vi inte kommer att bli bedömda för dem vi är – för våra känslor och våra tankar. Vårt behov just då är att bli sedda som modiga.

På många sätt är vi människor väldigt lika varandra. Vi reagerar känslomässigt – med glädje, lust, ilska och sorg. Vi behöver alla bli sedda, hörda och bekräftade. Vi behöver känna att vi duger som människor, att vi kan bidra och att vi är meningsfulla. Vi tänker och reflekterar.

Hur vi sedan hanterar våra känslor, behov och tankar är påverkat av vår personliga historia. På så sätt är vi också väldigt olika varandra och de olikheterna kommer fram i våra beteenden. En person kanske gråter när han/hon blir ledsen, medan en annan blir arg. En person kanske skriker och strular för att bli sedd, medan en annan ger upp och tystnar.

Våra beteenden i stunden är också ett språk – en berättelse om oss själva. I filmerna får vi se rollpersonernas beteenden, men ges också en möjlighet att förstå vad som finns bakom beteendet.

Att samtala med barnen kring filmerna

Att se på filmerna kommer att väcka många olika tankar och reaktioner hos dig som vuxen – och hos barnen. En del barn kommer att reagera snabbt, medan andra kommer att ta mer tid på sig.

Några filmer kommer att bli lättare att prata utifrån än andra. (Filmerna om Hanna, Elina och Paola har handledningsförslag baserade på samtal). Alla kommer att kunna känna igen sig i någon av rollpersonerna i varje film. Och alla kommer att kunna känna igen sig i någon av relationerna. Så lika är vi varandra.

Om du var jag

Ibland kan det vara lättare att prata om sig själv genom att prata om rollpersonens upplevelser. Ibland kan och vill ett barn berätta direkt utifrån det självupplevda. Säkerligen har du som lärare varit med om något som liknar filmens dilemma och som du kan dela med dig till barnen – varit blyg, blivit avvisad, sagt dumma saker och så vidare. Det kan öppna upp barnens samtal.

Målet med samtalen utifrån filmerna är att skapa förståelse för rollpersonerna – hur de känner och tänker och vad/hur de skulle kunna göra annorlunda. Det leder till förståelse för sig själv och för andra.

Att tänka på...

Som lärare är du i stunden den viktigaste personen för barnen. Hur du värderar personerna i filmerna och deras beteenden kommer att påverka barnen – det du tycker kommer att bli deras rättesnöre i samtalen. Med ledande frågor påverkar du, eftersom de styr genom sina värderingsord: "det var väl bra att...", "så kan man väl inte göra..." etcetera.

Öppna frågor däremot, bidrar till ett bra och tillåtande pratklimat. Öppna frågor värderar inte, utan budskapet blir att du som lärare faktiskt vill veta. De uppmuntrar barnens fria funderingar och resonemang kring alternativa möjligheter om hur man kan vara/göra/säga. Till exempel: Vad tänkte/kände ni/du? Vad var viktigt? Vad känner ni/du igen? Hur ska man göra? Vad kan man göra? Vem...? När...? Vilka...?

"Varför-frågor" kräver "därför-svar" och leder lätt till diskussion om rätt och fel, vilket kan väcka en känsla av att bli ifrågasatt och bedömd. "Vad är det som gör"-frågor och "hur kommer det sig"-frågor, öppnar däremot upp för olika möjliga tankar och idéer.

Agneta Josephson – Drama (forumspel och värderingsövningar)

Agneta Josephson är auktoriserad dramapedagog. Hon har under 20 års tid arbetat med forumspel i barn-, ungdoms- och vuxengrupper och är verksam i dramaläroverutbildningen på lärarhögskolan i Stockholm. Agneta Josephson arbetar även som studiedagshållare för bland annat lärare och skolledare i ämnen som konflikthantering, samtal, demokrati och värdegrundsfrågor. Agneta Josephson är medlem i Forumteatergruppen Breyta, som bland annat turnerat på skolor med föreställningarna Botten Upp om alkohol och Bara Vara om vänskap.

Grundsyn i arbete med drama (forumspel och värderingsövningar)

En bakomliggande tanke och grundsyn är att vi kan lita på att barnen har större kunskap om hur det är att vara barn än vi vuxna har. Alla barn bär på olika, mer eller mindre bra, livserfarenheter och ställs dagligen inför olika konflikter och dilemman att hantera.

Genom att vi själva (i det här fallet barnen) formulerar det som är svårt för oss och genom att vi ges utrymme till att reflektera och prova handlingar, så blir vi bättre på att hantera våra svårigheter och uttrycka våra behov. Genom att få syn på sin egen möjlighet att förändra så kan man förändra.

Man skulle kunna säga att dramaövningarna (här med inriktning på forumspel och värderingsövningar) erbjuder barnen chansen att repetera inför livet. Övningarna ger dem redskap att formulera sin verklighet och att reflektera över den. De ges möjlighet att få syn på sina egna och andras värderingar. När formulering och reflektering sker genom roller och agerande sker det med tankar, känslor och handlingar – vi för en dialog på många plan.

Mål för drama med inriktning på värderingsövningar och forumspel är:

Att få syn på egna och andras behov och värderingar.

Att vi människor ska bli aktiva medskapare av verkligheten.

Att verka mot alla former av förtryck/orättvisor.

Att arbeta med forumspel och värderingsövningar utifrån filmerna

Var och en av dramaövningarna beskrivs i korthet nedan. I samband med den handledning som hör till respektive film (Astrid, Jon och David) finns utförligare beskrivningar av de specifika övningarna.

1. Forumspel

I ett forumspel ges barnen möjlighet att formulera sin syn på något problem ur verkligheten. Barnen skapar, i grupper om två till sex personer, situationer/scener med en tydlig konflikt. Scenerna slutar med att någon person blir utsatt eller illa behandlad. Förslag på lösningar av konflikten finns inte i dessa ursprungsscener. Därefter arbetar man med scenerna en i taget och resten av barngruppen blir publik. Scenen spelas först upp en gång i sin helhet. Nästa gång den spelas får barnen i publiken möjlighet att gå in och ta den utsattes plats och prova att göra på något annat sätt. Genom att förändra i scenen ges barnen chansen att visa hur de skulle vilja att det var och hur man kan nå dit. De får aktivt prova hur den som är utsatt kan förändra situationen och finna alternativa sätt att hantera konflikten – prova hur verkligheten också skulle kunna se ut.

Om du var jag

Du som leder forumspelet fyller en viktig funktion genom att hjälpa barnen att skapa ett gott klimat som öppnar upp för lek och ger dem mod att agera.

Ledaren skapar gynnsamma förutsättningar genom att:

- Ge så många som möjligt ur publiken/klassen utrymme att komma med idéer och förslag på sätt att hantera den konflikt som är framspelad.
- Finnas till hands för dem som agerar.
- Vara uppmärksam på dem som tittar.
- Ställa frågor snarare än att ge svar.
- Inte ta mycket plats själv.
- Vara närvarande i stunden.

2. Värderingsövningar

En värderingsövning har en lekfull struktur och är samtalande. Syftet med värderingsövningar är att få syn på och uttrycka sina egna åsikter, samtidigt som man lyssnar på och tar in andras syn på saker och ting. Man kan också förändra sitt eget synsätt när något belyses från olika håll. En grundidé är just att ett ämne ska bli belyst ur flera olika synvinklar. Exempel på värderingsövningar är Heta stolen (här – Varma stolen) och 4-hörnsövning. (För utförligare beskrivningar – se David-handledningen).

3. Andra dramaövningar

Det finns många olika slags dramaövningar och dramalekar. Ofta har de inslag av gestaltning, samarbete och lekfullhet.

Som inledning och avslutning till övningarna föreslås någon Runda. Ett exempel på en Runda är Kristallkulan. Grundidén är att alla sitter i en ring och ordet går runt. Den som inte vill säga något får passa. Rundan är ett bra sätt att inleda övningarna eftersom barnen får tillfälle att uttrycka sig, lyssna och leva sig in i andra. Rundor fungerar även bra som avslutningsövning.

Att tänka på i arbetet med dramaövningarna...

I dramaövningarna inleder inte du som lärare med att först prata om filmerna. Det kan styra barnen i själva övningarna. Tanken är att de själva ska finna vad de tänker, känner eller tycker. Använd filmerna som möjlighet för barnen i din grupp att få syn på sin egen verklighet och möjligheterna att förändra den.

- Lyssna på barnen snarare än berätta.
- Arbeta med frivillighet.
- Bjud alla utrymme.
- Var tydlig i instruktionerna, men var ändå beredd att ändra på dem när barnen visar eller säger att det behövs.
- Använd din glada lekfulla sida utan att släppa den lyssnande ansvarsfulla.

Pia Bohlin – bildpedagogik

Pia Bohlin är lärare i didaktik på "Läraryt utbildning med konstnärlig inriktning bild och visuell kultur" vid Institutionen för bildpedagogik på Konstfack. Hon har bland annat ansvar för värdegrundsfrågor i utbildningen. Pia Bohlin har tidigare arbetat många år som bildlärare vid grundskolans högstadium och ett par år som klasslärare i årskurs fem och sex.

Bildpedagogikens grundtankar

Barn har rätt till möjligheten att kommunicera kring de frågor som är viktiga för dem. Som alla pedagoger vet är barn inte några oskrivna blad. De bär på kunskaper, erfarenheter, värderingar, tankar, åsikter, drömmar, farhågor som berör många av världens alla frågor.

Bildspråket kan i många fall erbjuda uttrycksformer som är tillgängliga och lätta att använda – även för svåra ämnen. I bildarbetet bör då barnet själv få välja mellan att vara konkret eller generell kring de ämnen som behandlas. Som lärare undervisar man så att barnen utvecklar nya och intressanta uttrycksformer och färdigheter för sitt bildarbete, men på vilket sätt en viktig fråga ska förklaras eller berättas – det avgör barnet.

Färdighetsträning i "avbildandets konst" kan många gånger vara nyttigt. Men man bör minst lika ofta ge barnen möjlighet att ta sig förbi denna, ibland hämmande, aspekt av bildskapandet – till exempel genom att föra in fotot som teknik för gestaltande arbete. Man kan också utgå från redan existerande bilder som eleverna arbetar vidare med på olika sätt – bilder föder ständigt nya bilder.

Återkopplingen är viktig i bildarbetet med barnen och den kan ske genom olika slags tolkande aktiviteter. Språkformer som man kan använda vid tolkning av bilderna är till exempel tal och samtal, ljudeffekter, musik, dramatiseringar och nya bilder.

Samarbete är en annan viktig komponent i bildarbetet. Barnens samlade erfarenheter bidrar till resultatet när de tillsammans ges möjlighet att utforska mänskliga relationer, diskutera och finna lösningar på hur saker ska beskrivas.

Tre bärande kunskapskvaliteter i bildpedagogiken:

Färdigheter i alla de uttrycksmedier och den mängd olika verktyg för bildframställning som bildämnet innefattar. Barnen kan utveckla sin kompetens i att använda allt från den enkla blyertspennan till olika datorprogram.

En mycket viktig kunskapskvalitet är den som handlar om språkets uttrycksmöjligheter. Precis som i det talade och skrivna språket kan bildspråket användas för olika artikuleringar och "uttal". En bild får sitt särskilda uttryck genom olika betydelsebärande och expressiva komponenter. Det kan vara kombinationer av bildtecken, färger, linjens beskaffenhet, format, storlek och så vidare. Bilder kan med dessa språkreder till exempel bli glada, poetiska, skrämmande eller mystiska.

En tredje kunskapskvalitet är vad vi kan kalla ämnets motor: mening och innehåll. Utan denna motor sker egentligen inget av betydelse i klassrummet. Drivkraften i motorn är starkt beroende av den drivkraft som finns hos oss människor och som motiverar oss att kommunicera. Att uttrycka sig känns aldrig så meningsfullt som när man ges möjlighet att utgå från sina egna kunskaper och erfarenheter. Detta gäller i högsta grad arbete med bild i skolan.

Om du var jag

Att arbeta med bild utifrån filmerna

I det föreslagna bildarbetet (se handledningarna till filmerna om Navid, Emma och Paola) görs en problematisering som barnen kan sätta i relation till sina egna erfarenheter och sedan konkret jobba vidare med. Förslagen till bildarbetsuppgifter går inte alltid i detalj in på de specifika problem som de olika huvudpersonerna har. De har snarare tematisk anknytning till filmerna och tar fasta på produktionens syfte; att förebygga mobbing i klassen, förbättra kamratskap och utveckla barnens sociala och empatiska förmåga.

Du som pedagog bedömer själv hur du vill använda handledningen. Du kan välja en bildarbetsuppgift eller göra dem alla – vid samma tillfälle eller vid fler tillfällen. Eller så kan du dela upp klassen och låta dem göra olika uppgifter. Du kan göra arbetet i korta pass under flera dagar – och så vidare.

Uppgifterna som föreslås har angivna tekniker för bildframställning. De finns dock inget som hindrar att man väljer andra tekniker beroende på vilka resurser som finns till hands på skolan. Ett fenomen kan uttryckas på så många olika sätt i bild – med teckning och måleri, tredimensionellt, fotografiskt, med hjälp av datorn, i film och så vidare.

Att tänka på...

Vid samtal om bilder, egna eller andras, är det väldigt viktigt att inte göra estetiska värderingar och godtyckliga bedömningar av bildernas kvalitet. Många kan känna prestationskrav, vilket kan göra bildsamtalen prestigeladdat. En utgångspunkt för samtalet bör därför vara bildens innehåll och uttryck. Alla bilder uttrycker något, oavsett hur väl genomförda de är.

Exempel på bra frågeställningar i samtalet om bilderna:

- Vad ser vi i bilden?
- Vad kommer vi att tänka på när vi ser på bilden?
- Vilka känslor finns förknippade med bilden?
- Vad handlar bilden om?

När man ska sätta ord och begrepp på bilder, så är en enkel och bra start på det arbetet att använda adjektiv. Som lärare väljer du då uttrycksord som passar till det genomförda arbetet. Dessa kan barnen sedan välja mellan och sätta till olika bilder. Exempel på sådana ord är:

Dramatiskt	Explosivt
Fartfyllt	Humoristiskt
Lekfullt	Lugnt
Långsamt	Magiskt
Musikaliskt	Poetiskt
Roligt	Romantiskt
Spännande	Spöklikt

Kort beskrivning av filmerna OM DU VAR JAG

1. Astrid – om svek

Astrid vet inte hur hon ska göra när de tuffa tjejerna inte vill att Katrine ska vara med dem. Hon känner att hon har hamnat mittemellan. Ska hon välja att vara med Katrine och riskera att hamna utanför gänget? Eller ska hon svika Katrine för att få med...?

2. Paola – om att ljuga

Paola är ny i klassen och orolig för att inte passa in. När klassen förbereder en klassshow säger Paola att hon ska framföra en egen låt som hon skrivit själv. De andra tror henne inte. Då tar hon fram gitarren och framför en sång på spanska. Plötsligt blir Paola uppmärksammad och populär. Föräldrarna bjuds in till klassshowen. Paulas mamma ska också komma. Problemet är bara att det inte är riktigt sant att hon skrivit låten själv... Det är hennes pappas sång hon ska framföra. Hur ska hon göra...?

3. Navid – om ansvar

Navids mamma har en stor kastrull på spisen som hon kokar dolmar i. När hon ska iväg ger hon pappa i uppdrag att passa dolmarna. Det lovar han att göra. Men pappa vill hellre åka iväg och spela på hästar, så han ber istället storebror att vakta kastrullen. Storebror passar motvilligt dolmarna. Tills hans tjej ringer... Vips langar han då över ansvaret på lillebror Navid. Navid tycker det är tråkigt – aldrig kokar dolmarna upp. Han sätter sig och spelar TV-spel. Tills han upptäcker att det bolmar rök från köket! Resten av familjen kommer hem en efter en. Navid får skulden för det som hänt, men vems är egentligen ansvaret?

4. Elina – om rättvisa

Klassen hjälps åt att samla pengar till skolresan. Alla utom Elina. Jämt när det ska samlas in pengar så är Elina sjuk. I skolan tycker någon att man borde få betala mer om man inte hjälper till. Diskussionen i klassen blir hätsk och till slut reser sig Elinas bästis Julia upp och skriker att Elinas mamma faktiskt inte har råd att betala för resan. Elina blir arg på Julia som avslöjat något hon själv inte vill berätta, och nu är hon rädd att alla ska tycka synd om henne.

5. David – om tolerans

Får man bli arg på någon som alla tycker synd om? Petter är en hörselskadad kille som ofta är arg och bråkig. När klassen konstruerar modellbyggen förstör Petter Davids bygge medan läraren är borta. När läraren kommer tillbaka erkänner inte Petter vad han gjort, så David berättar. Läraren slätar över det som hänt. Då får David ett utbrott och skriker att Petter är en hörselskadad idiot...

6. Hanna – om respekt

Hur ska man göra om ens kompis vill bestämma hela tiden? Till och med vilken kille man ska fråga chans på! Hanna har en bästis som heter Freddie. Det är skönt att ha Freddie, men hon tar lite mycket plats. Hanna känner att hon inte får nåt utrymme och Freddie verkar inte bry sig. Till slut får Hanna nog...

Om du var jag

7. Jon – om gränser

Jon är en liten kille som umgås med "det tuffa gänget" och hans pappa gillar det inte! En dag när de sparkar boll på skolgården går en fönsterruta sönder. Killarna blir rädda och Jon tar på sig skulden. Pappa tror inte på att det var han och sanningen kryper fram. Dagen därpå ignorerar kompisarna honom. De tycker han har skvallrat. Som straff ska han göra som de vill – och det gör han oftast...

8. Emma – om lojalitet

Emma ska flytta till sin mamma, men det vågar hon inte berätta. Varken för sin bästis eller för de andra kompisarna i fotbollslaget. Hon vill stanna hemma och spela helgens match, men samtidigt vill hon inte svika mamma. Hon är stjärnan i fotbollslaget och alla räknar med henne! Hur ska hon göra...?

Kort beskrivning av radioprogrammen OM LIVET OCH SÅNT

1. Markus lagkompisar

Markus är nio år och spelar fotboll i Spårvägens FF. Han tycker det är kul, men ibland är lagkompisarna inte helt schyssta. Markus är inte bland de bästa i laget, men han får ändå spela matcher eftersom han tränar ofta. Det är bara en av killarna i Markus klass som inte spelar i laget. Han slutade för att han tyckte att han var för dålig och var rädd för att bli retad.

2. Kompisstödjaren Johanna

Johanna går i trean har blivit vald till kompisstödjare i sin klass. Ibland tycker hon att det är lite jobbigt eftersom klasskompisarna tycker att kompisstödjarna bara får belöningar utan att göra särskilt mycket jobb. Johanna är duktig och ordningsam och det är därför hon har blivit vald, tror hon. Vi följer med Johanna på Friendsdag på Skansen och diskuterar hur en bra kompis ska vara och vad hon har lärt sig av att vara med i Friends. Johannas klasskompisar Frida, Rosa och Kusi ger sin syn på trivsel i skolan och vems ansvar det är om någon hamnar utanför.

3. Fridas bästa vän

Måste man ha en bästis? Frida och Johanna har varit bästisar i två år. De är väldigt bra bästisar även om de bråkar lite då och då. Men när de bråkat så tar det bara tjugo sekunder innan de är sams igen. Frida tycker att hon har blivit bättre på att lösa konflikter och bråk tack vare att hon är bästis med Johanna.

4. Abdullahs klasskompisar

Abdullah trivs inte alls i sin klass. Han känner sig utanför och i klassen finns ett gäng tuffa killar som slåss och säger taskiga saker. Vem blir populär och vem blir inte populär? Hur ska man göra när några i klassen förstör stämningen? En klasskompis är en kompis man inte valt själv. Det gäller att ha tur så att man får bra klasskompisar. Eller? Handlar det bara om tur?

Litteraturtips:

Att samtala med barn (2004), BRIS – barnens rätt i samhället & Gunilla Hagberg Tegenrot

Konventionen om barnets rättigheter (2003)

(Finns att beställa gratis på Regeringskansliet, Utrikesdepartementet.)

Boal, A (1992): *Games for actors and non-actors*, Routledge, UK

Bohlin Brundin, P m fl (1989): *Lärobok i bild*, Natur och Kultur

Buber, M (2001): *Jag och du*, Dualis förlag AB

Byréus, K (2001): *Du har huvudrollen i ditt liv*, Utbildningsförlaget

Frankl, V E (2002): *Livet måste ha mening*, Natur och kultur

Frid, J (2002): *Intro Bild*, Didactica förlag

Om du var jag

Hagström, U, Larsson, G och Redemo, E: *När självkänslan växer* (Folkhälsoinstitutet rapport 2000:19)

Hasselrot, A (2004): *Pedagogen och penseldraget – idébok till lärare, konstnärer och kulturinstitutioner om det skapande samarbetets möjligheter*, Nordiska akvarellmuseet

Havia, V och Larsson, G (2002): *Samtal pågår, ett samtal om lärande, hälsa och demokrati/demokratisk kompetens i skolan*, Ersta Sköndals högskola

Hägglund, K och Fredin, K (2001): *Dramabok*, Liber AB

Höistad, G (2001): *Mobbning och Människovärde*, Gothia

Karlsson, S-G och Lövgren, S (2001): *Bilder i skolan*, Studentlitteratur

Lagerman, A och Stenberg, P (2003): *Att stoppa mobbing går*, Ekelunds förlag

Lagerman, A och Stenberg, P (2003): *Våra barn och Mobbing*, Ekelunds förlag

Lindell, B och Hartikainen, V (2003): *Var går gränsen*, Uppsala Fortbildning

Malmquist, K och Olof-Ors, M (red) (2005): *Samtidskonst för lärare och andra intresserade*, Läraförbundets förlag och Moderna Museet

Roos Sjöberg, J (2000): *I gränslandet mellan scen och publik*, Dalateatern

Schülttdt, K (1994): *På barnens uppdrag*, Rädda barnen förlag

Steinberg, J M (2003): *Aktiva värderingar*, Ekelunds

Hemsidor:

www.mobbningsfriskola.nu

www.bris.se

www.tillsammans.gov.se

www.friends.se

1. ASTRID

I halvklass beräknad tidsåtgång: ungefär 2–3 timmar (inklusive raster).

Innan filmen visas – statyövning med lappar

Målet med denna dramaövning är att värma upp inför gestaltningen efter filmen

Du som ledare förbereder innan övningen ett femtontal stora lappar där du skriver ned ord att gestalta (till exempel arg, intresserad, blyg, förvånad, tuff, rädd, vinnare, förlorare eller en som är nervös) – ett ord på varje lapp.

Dela barngruppen i två delar och låt dem ställa sig i två rader mittemot varandra. Låt raderna stå cirka fyra meter från varandra – alla barnen i den ena raden ska kunna se alla i den andra.

Ledaren ställer sig med ryggen mot den ena raden och håller upp lappen så att de mittemot kan läsa. De som läser ställer sig omedelbart, en och en, i en stillastående pose/staty som föreställer det som står på lappen. Be dem hålla statyn stilla medan den andra raden ger förslag på vad det kan ha stått. Bekräfta och uppmuntra även förslag som inte stämmer med lapptexten, men som går att se i statyerna. Tacka raden av barn som stått staty och fråga om de vill säga något. Låt sedan den andra raden barn göra staty av nästa lapp och så vidare.

Visa filmen om Astrid

Statyövningen från tidigare fortsätter

Be barnen i en av raderna ställa sig "som Astrid känner det" och hålla statyn stilla ett tag. Be sedan de andra barnen säga hur de tror att Astrid-statyerna känner sig eller tänker. Innan raden som står som staty släpper sin bild, ber ledaren dem att komma ihåg hur de stod. Gå på detta sätt igenom filmens fyra huvudroller (Astrid, Katrin, Emma och Felicia).

Välj ut en Astrid-, en Katrin-, en Emma- och en Felicia-staty och skapa därefter en gruppstaty där de fyra statyerna/rollerna ställs i förhållande till varandra. Tanken är att barnen ska stå som det var i filmen när det var jobbigt för Astrid och Katrin. Skriv rollnamnen på tavlan eller på blad som ligger på golvet, så ni kommer ihåg vem som är vem.

Ge statyn röst

Be någon ur publiken/klassen gå fram och lägga sin hand på en statys axel och säga vad han/hon tror att just den rollen i gruppstatyn tänker. Be sedan nästa person komma fram och lägga handen på en axel och uttala sin tolkning av den rollens tankar.

Bjud in många ur publiken att komma med idéer och uppmana dem att ge varje roll i statyn tankar. Dels för att det är spännande att se skeendet ur de olika rollernas perspektiv, men också av respekt för de personer som står i statyn. De har alla rätt att få bli tolkade av publiken.

Låt barnen sitta eller skaka på sig lite när de inte står i staty (då man till exempel pratar om vad som hände eller hur det kändes), så att det går att se att de blir sig själva igen.

Om du var jag

Förändring

Fråga publiken/klassen: "Vad önskar man att en av dem (Katrin eller Astrid) sa eller gjorde?"

Observera att det är vad de utsatta rollerna skulle kunna säga och göra som vi vill få förslag på.

Eleverna kanske svarar: "Kom så går vi", som förslag till Astrid. Ledaren ber då Astridrollen säga den repliken och gå iväg tillsammans med Katrin.

Eleverna kan prova olika sätt att arbeta med statyn. Någon av dem som tittar på kanske själv vill gå in i statyn och prova ett alternativt sätt som Katrin eller Astrid skulle kunna säga/göra.

Bekräfta elevernas insatser genom att säga tack, applådera eller på annat sätt. Låt många barn prova på många olika sätt att säga/göra. Sträva under hela övningen efter att inte bedöma. Att bjuda på sina tankar och känslor är av stort värde i sig och ett av målen med övningen är att få fram en mångfald av idéer.

Avslutningsrunda

Låt barnen först prata två och två utifrån frågorna:

- Tänk dig att Astrid till exempel var din kusin som du tycker mycket om. Om hon kom och berättade det som du sett på filmen, vad skulle du säga till henne då?
- Tänk dig att Katrin till exempel var din kusin som du tycker mycket om. Om hon kom och berättade det som du sett på filmen, vad skulle du säga till henne då?

Avslutningsvis får eleverna – en efter en – berätta vad de skulle säga till kusinen.

Piggy-avspänning

(2-minuters avspänning)

Den här övningen kan du göra med eleverna närhelst de behöver avbrott för att till exempel finna koncentration eller bara slappna av en stund.

Säg ungefär:

– Sätt dig eller lägg dig ned vilsamt. Blunda och känn hur armar och ben blir mjuka. Dröm dig iväg en stund till något du tycker om... till en plats du trivs på... hör musik som gör dig glad... Vakna nu och sträck på dig. Känn hur kroppen är skön och vilad.

2. PAOLA – samtal

Ge barnen en andningspaus efter filmen. Låt dem fundera lite för sig själva. Kanske vill de skriva ner några ord. Låt sedan någon/några (de som själva vill) tala om vad de såg och hur de kände/tänkte när de såg filmen.

Låt barnen fundera själva en stund utifrån frågorna:

(Låt sedan den som vill berätta – alla behöver inte prata inför klassen.)

- Har du någon gång hittat på något för att bli mer populär eller accepterad bland kompisarna?
- Hur kändes det?
- Vad tänkte du?
- Hur gjorde du?
- Hur skulle du kunna ha gjort annorlunda?

Att prata om i klassen:

- Vad är det som gör att Paola hittar på att hon skrivit sången själv tror du?
- Hur tror du att hon känner efter hon har sagt det?
- Vad tänker hon?

Hur slutar det?

Låt barnen i grupper om cirka fyra personer fundera kring vad hon kommer att säga från scenen. Hur tror de att Paolas klasskamrater kommer att reagera?

Alternativa handlingssätt för Paola

Låt barnen i samma grupper hitta på vad som hänt om Paola hade gjort annorlunda (det vill säga om hon inte sagt att hon ska framföra en egen låt på klassshowen). Låt varje grupp presentera den nya handlingen för klassen.

PAOLA – bild

Nedan beskrivs en idé till hur man kan arbeta med bild utifrån filmen.

Att dela med sig av det som är gott

Det här arbetet kan utgå från en påhittad person – till exempel någon som är ensam eller en tänkt ny elev som kommer till klassen. Personen kan representeras av ett namn på tavlan eller en enkelt ritad figur på ett stort papper som får sitta uppe i klassrummet. Utifrån denna person kan man sedan arbeta på olika sätt.

Diskutera i klassen: Vad är viktigt för en person som kanske känner sig ensam och/eller blyg i ett nytt sammanhang? Vad vill eleverna ge till den personen?

Arbetsalternativ 1: Låt eleverna teckna och måla, alternativt klippa ut, bilder som representerar det goda som finns att erbjuda personen. Låt dem fundera över skillnaden mellan att gestalta något som är abstrakt (empati) och något som är mer konkret (att erbjuda plats vid matbordet). Bilderna klistras upp runt den ensamma figuren.

Om du var jag

Arbetsalternativ 2: Varje elev får en liten kartong som ska fungera som gåva. Låt barnen fylla kartongen med objekt, bilder och texter som ska göra livet lättare för den som mottar gåvan. Även här gäller det att fundera över skillnaden mellan att gestalta något abstrakt och något konkret. Vad kan till exempel en mjuk bomullstuss representera?

3. NAVID

Nedan beskrivs tre idéer på hur man kan arbeta med bild utifrån filmen.

1. Vilka situationer kan uppstå och vilka följder kan det få när någon inte tar sitt ansvar utan istället lägger skulden på någon annan?

Låt barnen diskutera detta en stund i grupper om cirka fyra personer.

Gruppen kommer överens om och väljer ut en situation. Be dem sedan bygga upp denna situation tredimensionellt. Bygget kan göras i vanliga papplådor med enkla material. Figurer kan byggas med ståltråd, papper, tejp och gipsbinda. Miljö och detaljer kan målas eller gestaltas med hjälp av tyger, småskrot och annat. Situationen som beskrivs kan vara utomhus eller inomhus – det ska byggas så att man kan se var det hela tilldrar sig.

I bygget ska det också synas vem som tar ansvar och vem som inte gör det – samt konflikten som uppstår mellan figurerna. Be barnen vara tydliga med vad det är som händer. Innehållet i bildarbetet ska helst inte avslöjas för de övriga grupperna i klassen.

Efteråt kan grupperna byta bilder med varandra, tolka vad som händer och återberätta situationen inför klassen.

2. I huvudet på mammor, pappor och syskon

Låt barnen arbeta i grupper om cirka fyra personer.

Navids mamma, pappa och bror tänker mest på sina egna intressen och inte så mycket på Navid. Låt barnen gestalta vad som rör sig i huvudet på de olika familjemedlemmarna – en grupp arbetar med mamman, en med pappan, en med storebror och en med Navid själv. Låt grupperna rita upp "sin" familjemedlem mitt på ett stort papper (om pappret är riktigt stort kan någon lägga sig på det och fungera som mänsklig konturmall). Sedan kan barnen börja måla utifrån vad familjemedlemmen tänker på, vilka intressen han/hon har och så vidare. Kontrasterna mellan positiva och negativa egenskaper hos figurerna kan till exempel uttryckas i färger och mönster. Låt idéerna flöda och måla in saker på och runt om figurerna. Det är inte viktigt med perspektiv, proportioner eller hur bildtecken placeras i målningarna.

Efter detta bildarbete kan grupperna tolka varandras personbeskrivningar genom att hitta på vad de olika familjemedlemmarna tänker och säger. Låt eleverna göra detta i form av tanke- och/eller pratbubblor. Dessa textas eller ritas, klipps ut och sätts runt bilderna.

3. Tidningsreportage

Låt barnen arbeta i grupper om cirka fyra personer

I ett tidningsreportage "intervjuas" Navid och hans familj om det inträffade. Be barnen göra ett tidningsuppslag med fyra artiklar där varje artikel representerar en familjemedlem. Var och en i familjen får där berätta om händelsen. Barnen kan använda sig av samma retorik som kvällstidningar

Om du var jag

använder för att skapa nyheter – till exempel genom att dramatisera i överkant. Man kan tänka att resultatet ska locka fler att vilja se filmen!

Fundera över vilka bilder och vilken layout som skulle kunna illustrera händelserna i Navids familj. Historien tilldrar sig på flera platser där saker händer. Bilderna kan fotograferas, klippas ut eller hämtas på Internet. Om eleverna vill använda porträttfoton av familjemedlemmarna kan de själva agera framför kameran. Tidningsuppslaget med bilder, rubriker och text kan sättas samman hantverksmässigt med sax och lim eller digitalt med ett layoutprogram.

Gör en väggtidning på skolan med det producerade materialet.

4. ELINA

Ge barnen en andningspaus efter filmen. Låt dem fundera lite för sig själva. Kanske vill de skriva ner några ord. Låt sedan någon/några (de som själva vill) tala om vad de såg och hur de kände/tänkte när de såg filmen.

Att inte ha råd

Alla barn har varit med om att få ett nej när de velat ha något som föräldrarna ansett vara för dyrt. Berätta gärna själv om du som lärare minns någon egen erfarenhet.

Låt barnen fundera själva en stund utifrån frågorna:

(Låt sedan den som vill berätta – alla behöver inte prata inför klassen.)

- När var du med om att inte få något du ville ha för att pengarna inte räckte till?
- Hur kändes det?
- Vad tänkte du?
- Vad gjorde du?

Låt barnen prata två och två kring frågorna nedan och sedan berätta för klassen

- När vill man ha hjälp för att man inte har råd? Försök komma på situationer hur det kan vara. Vad kan man känna och tänka i de situationerna?
- När vill man inte ha hjälp? Hur kan det vara? Hur kan man känna och tänka då?
- Finns det tillfällen då man ska skänka pengar?

Att inte delta i insamlingar

Att prata om i klassen

- Hur gör man när någon inte vill vara med och på insamlingar – fast klassen har bestämt det?
- Vilka olika anledningar kan finnas till att någon inte vill vara med?

Reagera!

Just problem kring insamlingar är något som på olika sätt dyker upp i många klasser. Som lärare har man ett ansvar för att inte försätta någon i det dilemma som Elina befinner sig i. Skolverket tydliggör och utvecklar vad skollagen om detta säger i ett PM (daterat 050512) – se www.skolverket.se

Låt barnen gruppvis formulera ett brev till en vuxen!

Om man skulle skriva ett brev till någon – vem skulle det kunna vara? Låt barnen välja till vem. Skriv brevet utifrån att det inte är OK att göra som Elinas lärare gör. Ge i brevet förslag på hur man skulle kunna göra istället. Läs upp breven i klassen.

5. DAVID

I halvklass beräknad tid: ungefär 1–2 timmar (inklusive raster).

Berätta för klassen att de ska få se en bit av en film. Berätta att filmen kommer att stoppas för att de ska jobba med den, men att de kommer att få se hela filmen senare.

Visa filmen fram till precis efter det att David skriker: "bara för att han är en hörselskadad idiot"!

Runda med kristallkula

En övning som ger varje barn chansen att bli sett och hört. Här använder ledaren en kristallkula eller vacker sten, som ger var och en ordet. Den som inte vill säga något får givetvis passa. Barnen sitter i en ring och låter kristallkulan/stenen gå runt. Inled med en tankepaus där eleverna får tänka efter *hur de tror att Petter känner sig och vad han tänker*. Fråga innan ni börjar: "vilka vill tänka längre?". Vänta en stund och fråga sedan igen. När alla tänkt klart kan kulan börja skickas runt. En och en får eleverna kupa händerna kring kristallkulan och berätta. Avsluta med att lämna ordet fritt för reflexioner och lyssnande.

Visa samma sista sekvens igen – fram till precis efter det att David skriker.

Säg eventuellt innan du visar sekvensen att barnen denna gång ska tänka sig in i Davids situation.

Gör en ny Runda med kristallkulan

Låt kulan gå runt igen – denna gång med frågan hur det är för *David*. Vad känner/tänker han?

Gör en 4-hörnsövning

Ställ frågan till klassen: "Vad tycker du att David ska göra nu?"

1. Prata med läraren.
2. Prata med Petter.
3. Vänta och låta det vara ett tag.
4. Eget förslag.

Gå runt till vart och ett av klassrummets fyra hörn och tala om vilket svarsalternativ just det hörnet representerar. Tänk på att du som ledare själv bör vara öppen för de olika alternativen. Det märks lätt om du anser att något av svaren är "rätt svar" – och det styr barnens val av svarsalternativ.

Be var och en ställa sig i det hörn som bäst stämmer med vad han/hon tycker. I hörnen delar du sedan in barnen i smågrupper om cirka fyra personer. Låt dem (i ungefär 2 minuter) berätta för varandra hur de tänkte när de ställde sig i just det hörnet. Om någon ställt sig ensam i ett hörn – gå dit och lyssna till hur han/hon tänkt. Be sedan någon från varje grupp berätta om sina tankegångar. I hörnet med egna förslag finns ofta många olika idéer att lyssna till.

Som ledare bör du förhålla dig neutral, intresserad och öppen för allas berättelser. Tillåt inte kritik av andras synsätt, men gärna argument för det egna. Syftet med övningen är att få många olika tankegångar belysta och att tänka efter vad man tycker själv.

Om du var jag

Titta på hela filmen från början.

Låt barnen prata i par en stund.

Gör Varma stolen – en värderingsövning sprungen ur Heta stolen

Varma stolen har mindre kontroversiella påståenden än Heta stolen och syftar till att få igång samtal. Klassen sitter på stolar i en ring. Ringen består av en stol mer än antalet deltagare – en stol står alltså tom. Du som ledare läser påståenden ett efter ett för gruppen. Efter varje påstående reser sig alla som håller med och sätter sig på en annan stol. De som inte håller med och de som passar (det vill säga avstår från att visa sitt ställningstagande eller inte tar ställning) sitter kvar.

Ledaren sitter i ringen när övningen genomförs. När man förklarar övningen gör man det förslagsvis genom att visa. "Jag kommer att läsa ett påstående för er. Om ni håller med om påståendet så reser ni er och byter till en annan stol." – säger man och går. Och: "Om man inte håller med så sitter man kvar." – säger man och sitter kvar.

Inled övningen med några lekfulla påståenden av typen "Alla som skulle vilja åka ut i rymden" eller "Alla som tycker mer om sommaren än vintern."

Förslag på påståenden förknippade med David-filmen.

- Det kan vara skönt när andra tycker synd om en.
- Det kan vara jobbigt när andra tycker synd om en.
- Det är taskigt att bli arg på någon som är funktionshindrad.
- Det är taskigt att inte bli arg på någon som är funktionshindrad.

Tänk på att du som ledare själv bör vara öppen för de olika påståendena. Det märks lätt om du anser att något av dem är "rätt svar", och det försvårar ett öppet samtal.

Låt eleverna, efter det att påståendet lästs upp och de bytt stolar med varandra, prata två och två med den de sitter närmast. Därefter berättar varje par kort vad de kom att prata om. Ställ öppna följdfrågor typ: "Hur tänkte du?" eller "Vad är det som gör att det känns skönt/jobbigt"?, så barnen får berätta hur de tänkte när de tog ställning. Fördela ordet så att inte bara de ivriga kommer till tals, men var omtänksam – det leder inte till en positiv känsla att kräva av någon att prata. Ge alltid ordet till den som ensam reser sig på ett påstående. Det kräver mod att resa sig ensam och ofta har man behov av att uttrycka hur man tänkte när man reste sig.

Avslutningsrunda

Välj exempelvis någon av frågeställningarna:

- Vem skulle man vilja få hjälp av om man var David eller Petter? Vilken hjälp skulle man vilja ha?
- Vad önskar man att David sa till tjejerna som säger att han är taskig på vägen hem?
- Välj någon i filmen som du får säga något till. Vad skulle du säga?

Barnen får ordet en och en och svarar med spelad replik eller berättar. Den som inte vill säga något får givetvis passa.

Om du var jag

Nalle Puh massage

(Kort övning som varar i cirka en minut.)

Denna övning kan du göra med eleverna närhelst de behöver avbrott för att till exempel finna koncentration eller bara slappna av en stund.

Ledaren instruerar med lugn röst och visar. Alla står upp. Ledaren och alla klappar/ "småslår" sig själva med hjälp av sina handflator. Klappa längs dina egna armar, bål och ben. Avslutningsvis skakar alla på sig och du som ledare säger något om hur ett lugn eller koncentration nu har spridit sig ut i kroppen.

6. HANNA

Ge barnen en andningspaus efter filmen. Låt dem fundera lite för sig själva. Kanske vill de skriva ner några ord. Låt sedan någon/några (de som själva vill) tala om vad de såg och hur de kände/tänkte när de såg filmen.

Det finns två perspektiv att utgå ifrån när man arbetar med filmen – Hannas respektive Freddie's. Det är av värde att anta båda tjejnans perspektiv.

Hanna

Låt barnen fundera själva en stund utifrån frågorna:

- Har du någon gång känt dig lika osynlig som Hanna och inte vågat säga ifrån eller säga vad du tycker?
- Hur kände du då?
- Vad tänkte du då?
- Vad hindrade dig från att säga vad du tyckte?
- Vad hade du behövt för att våga säga vad du tyckte?

Be barnen skriva en dikt utifrån de tankar och känslor som dyker upp. Låt sedan den som vill berätta och kanske läsa upp sin dikt.

Att prata om i klassen:

- Hur tror du att Hanna känner och vad tänker hon när hon får ärtor av mattanten fast hon inte vill – och Freddie säger ifrån?
- Vad tror du det är som gör att Hanna till slut vågar säga ifrån?
- Hur skulle du ha gjort om du var Hanna?
- Hade Hanna kunnat säga ifrån tidigare i filmen? När? Hur skulle hon ha sagt och gjort då?

Freddie

Låt barnen fundera själva en stund utifrån frågorna:

- – Har du en kompis som aldrig säger ifrån eller säger vad hon tycker?
- – Hur känns det?
- – Vad tänker du om det?
- – Hur gör du när han eller hon till exempel bara håller med eller är tyst?
- – Hur skulle du vilja göra?

Be barnen skriva ett brev till kompisens (som inte är avsett att skickas).

Om du var jag

Att prata om i klassen:

- Hur tror du att Freddie känner och vad tänker hon när Hanna får ärtor av mattanten fast hon inte vill?
- Hur tror du att Freddie känner och vad tänker hon när hon så gärna vill att de ska fråga chans ihop?
- Hade Freddie kunnat vara/göra annorlunda mot Hanna i filmen? Ge exempel på när! Hur hade hon kunnat vara/göra annorlunda?

Låt avslutningsvis alla i klassen nämna minst en egenskap hos en bra vän.

Hur är en bra vän? Samla egenskaperna i ett tecknat "vänskapsträd" med grenar och trädkronor fyllda av vänskapsord. Låt trädet finnas synligt i klassrummet som en påminnelse om hur en bra vän kan vara.

7. JON

I halvkl beräknad tid: ungefär 2–3 timmar (inklusive raster).

Berätta för klassen att de ska få se en kort bit av en film som de sedan ska jobba med. Berätta att de kommer att få se hela filmen senare.

Visa filmen om Jon fram till det att Navid säger: "Jag gjorde det – nu får du göra det." Han säger det just efter att fönsterrutan krossats. Spela inte längre än till den repliken.

Du kan också välja något annat ställe att stoppa filmen. Välj då ett ställe där konflikten inte har börjat lösas. Tänk på att inte visa för stor del av filmen om du vill att eleverna ska hitta sin egen beskrivning av verkligheten.

Fråga barnen om det ibland kan hända "taskiga saker", inte precis som på filmen, men kanske på något annat – eller liknande – sätt? Be barnen tänka sig att de ska göra "som en film om något taskigt som skulle kunna hända – här på en skola som vår – vad skulle den då kunna handla om?". (Det barnen sedan ska göra är en realistisk teaterscen.)

Skapa grundscener till forumspel

Be barnen prata två och två. Låt därefter varje par kort berätta vad filmen skulle kunna handla om. Ledaren beskriver sammanfattande med stora bokstäver på A4-blad den konflikt som barnen beskriver – ett blad per konflikt. Om man tror att det finns risk att barnen väljer förslag på grund av *vem* som kommit på det, snarare än vad det handlar om, så kan läraren gå runt till paren och samla barnens förslag till "filmscener".

När alla konflikter finns beskrivna sprids bladen över golvet och alla deltagare får gå runt i rummet och läsa. Be barnen fundera över vilken "filmscen" de skulle vara mest intresserade av att vara med och göra. När barnen har bestämt sig för vilket ämne de skulle vilja göra en scen om, ställer de sig med en fot på den lappen. Berätta att det är lagom med ungefär 2–6 personer i varje grupp/scen för det fortsatta arbetet och låt sedan barnen resonera sig fram till vilka det ska bli. I var och en av grupperna skapar barnen sedan korta grundscener för forumspel.

Forumspelets grundscen innehåller alltid en konflikt, där minst en person blir förtryckt eller illa behandlad av en eller flera personer. Det kan också finnas med någon som bara råkar vara där, men som inte gör något taskigt och som inte heller själv blir illa behandlad. Låt scenen börja innan det "taskiga" händer och sluta när det är som värst. Grupperna behöver 5–10 minuter på sig att hitta på scener. Först genom att prata lite om hur scenen skulle kunna vara och sedan genom att prova att spela den. Uppmana eleverna att spela igenom scenen en gång så att de vet när scenen slutar. Därefter samlas alla igen.

Forumspel

1. Alla grupperna spelar upp sina scener.
2. Dra lott eller välj på annat sätt en scen att göra forum på.
3. Spela igen den grundscen som valts/lottats ut och be sedan barnen i publiken att prata två och två om vad man skulle kunna prova att göra om man blev utsatt för detta. Var skulle man kunna stoppa scenen och prova att göra på något annat sätt?

Om du var jag

4. Medan publiken pratar går ledaren till gruppen som spelat och berättar att kompisarna som tittar nu kommer att byta ut den utsatta rollen och prova andra saker att göra eller säga. Säg att när de känner att den roll de spelar påverkas av det nya som händer, så ska de tillåta förändringar i scenen. Tanken är att de ska spela som om det vore på riktigt – förändringar är möjliga, men inte alltid lätta.
5. Spela scenen från början igen. Uppmana barnen i publiken att ropa stopp när de tycker att någon blir illa behandlad. Den person i klassen som stoppar spelet bjuds då in till scenen för att ta den utsattes roll. Han/hon provar att spela på ett sätt så att "förtrycket" minskar eller bryts – en alternativ scen spelas upp. Efter att ha spelat fram sitt förslag går den som gjort utbytet tillbaka till sin plats i klassen. Tacka honom eller henne. Den "ordinarie skådespelaren" kommer tillbaka till scenen. Ledaren ropar eventuellt själv stopp när någon på scenen är extra utsatt. Fråga om publiken tycker att det som händer är sjyst och inbjud sedan barnen till att byta ut. Ibland kan man se när någon i publiken har en idé. Då kan man stoppa spelet och fråga ifall han/hon har ett förslag att visa. Ofta är det så.
6. Spela upp scenen flera gånger och låt fler stoppa och göra utbyten. Det finns en rikedom av möjligheter att hantera situationen på! (Senare kan man gärna jobba på ett liknande sätt med de andra scenerna som skapats.)
7. Avsluta forumspelarbetet med att se till att alla går ur sina roller. De i gruppen som agerat kan få lämna scenen och kort prata om hur de tyckte det var att spela sin roll. Om någon ur publiken verkar vara kvar i rollen efter ett utbyte kan man även be honom/henne prata lite om hur det var att spela rollen. Ofta räcker dock tacket från ledaren, skådespelarna och publiken som "avrollning" för utbytaren.

Titta på hela filmen (från början) be gärna barnen fundera över var i filmen de skulle ha ropat stopp för att göra på andra sätt

En Runda

Avsluta med en Runda där eleverna får berätta var de hade stoppat i Jonfilmen om den vore ett forumspel. Fråga vad de skulle ha gjort om de var Jon? Barnen sitter i en ring och får ordet – en och en. Varje barn ges chansen att bli sett och hört. Den som inte vill säga något får givetvis passa.

Shejkpaus

(Kort övning som varar i cirka en minut.)

Denna övning kan du göra med eleverna närhelst de behöver avbrott för att till exempel finna koncentration.

Säg ungefär:

–Ställ dig upp. Skaka dina händer. Skaka dina armar. Skaka dina händer armar och axlar. Skaka dina fötter – först den ena och sedan den andra. Skaka benen ett i taget. Skaka kropp ben och armar ett tag så att alla leder har fått röra sig. Sträck slutligen på dig och gäspa om du vill. Nu är vi redo för att fortsätta!

8. EMMA

Nedan beskrivs två idéer på hur man kan arbeta med bild utifrån filmen.

1. Vad är viktigt med kamratskap/vänskap?

Låt barnen arbeta i grupper om cirka tre-fyra personer.

Låt grupperna med hjälp av foto visa vad de tycker kännetecknar en fin vänskap. Börja med att låta dem diskutera vad de vill visa i bilden. Det kan till exempel handla om saker man gör vänner emellan eller hur man ska vara mot varandra.

Barnen kan själva agera framför kameran i olika vänskapssituationer. Det är viktigt att fundera kring om man ska ta närbilder, halvbilder, helbilder eller avståndsbilder. Gruppen väljer det som passar bäst för det de vill visa.

Eleverna kan också göra fotografiska stilleben som representerar vänskap. Det gör de genom att arrangera föremål som kan vara viktiga för vänskapen. Sedan fotograferas detta. Det är även här viktigt att fundera kring och välja om man ska ta närbilder, halvbilder, helbilder eller avståndsbilder.

Använd de bilder barnen skapar till att göra en fotoutställning om vänskap på skolan.

Det finns olika slags kameror att arbeta med. Med en digitalkamera ser man snabbt resultatet och kan göra om bilden ifall den inte blev bra. De lyckade bilderna skrivs sedan ut. Enkla engångskameror går också bra att använda. Då lämnar man in hela kameran för framkallning.

2. Emma berättar

Låt barnen arbeta två och två.

Emma hade svårt att berätta för Felicia. Be barnen hjälpa henne genom att använda bilder istället för att prata – använda en annan språkform än det talade ordet. Hur kan Emma förklara sin besvärliga situation för Felicia med hjälp av bildspråket? Låt dem diskutera fram hur Emmas bildmeddelande skulle kunna se ut.

Att berätta något i bild kan göras på flera olika sätt. Den tecknade serien är ett exempel på hur bilder fogas samman och en berättelse uppstår. Precis som när man filmar eller fotograferar ska man tänka på att använda en variation av närbilder, halvbilder och helbilder, så att bilderna stöder berättelsens olika delar på bästa sätt. Serier kan också göras i foto – som en bildnovell. Prat- och tankeblubbler kan då klistras in efteråt.

Ett annat sätt att berätta är med flera saker i samma bild.

Exempel: Emma verkar kluven inför livet med pappa/fotbollen och den förestående flytten till mamma. Emma skulle kunna utgöra centrum för en bild som är delad. Vad behöver finnas med i bilden för att vi ska förstå hennes dilemma?

Om du var jag

Ett efterarbete till denna bilduppgift skulle kunna handla om elevernas egna erfarenheter av när det varit svårt att formulera något i ord, till exempel: "Jag blir/blev ledsen när..." eller "Jag blir/blev alldeles förskräckt när...". Låt barnen skriva om detta i texter (anonyma eller med namn) som sedan sätts upp tillsammans med serierna.

Praxis – pedagogernas arbete utifrån filmerna

Pedagogers erfarenheter och reflektioner med kommentarer av
Susanne Boll, Margareta Berggren, Agneta Josephson och Pia Bohlin

Inledning

Eftersom pedagogerna i projektet OM LIVET OCH SÅNT fick i uppdrag att skriva loggböcker om sitt arbete med filmerna, kan vi här ge några bilder av hur det kunde gå till i praktiken. Tack alla ni som delat med er av erfarenheter och andra kloka tankar!

Pedagogerna har visat och arbetat med filmerna med barn i olika åldrar och konstellationer – en del i hel klass och andra i mindre grupper. En del pedagoger har delat upp klassen i pojk- respektive flickgrupper.

De vanligaste arbetssätten har varit drama och samtal. Bland dramaövningarna beskrivs ofta forumspel och statyövningar – roliga, spännande och ibland ganska oväntade erfarenheter! Ungefär en tredjedel av de beskrivna tillvägagångssätten har varit bildövningar och några av dem har gjorts tillsammans med elever från konstfack. Att inte lika många valt att arbeta med bild kan bero på att bild som ett kreativt uttrycksmedel i arbetet med filmerna tillkom sent under projektutbildningen.

I detta kapitel beskrivs först ganska ingående hur metoderna drama, samtal respektive bild fungerat i praktiken. Sedan följer några kortare kapitel med pedagogernas beskrivningar och resonemang kring:

- gruppernas storlek
- åldrar
- filmerna OM DU VAR JAG
- om filmens tema finns i klassen
- boken OM LIVET OCH SÅNT
- tips och idéer som beskrivits i loggböckerna.
- kontakter

Vi hoppas att pedagogernas erfarenheter kan bidra till ett vidare lärande om hur man kan arbeta med värdegrundsfrågor utifrån materialet i projektet OM LIVET OCH SÅNT. Och att denna läsning kan inspirera alla pedagoger som inte provat att arbeta med materialet att sätta igång!

Drama i praktiken!

Många pedagoger har på olika sätt arbetat med dramaövningar. Flera skriver att det fungerat mycket bra och att de blivit positivt överraskade. Exempel:

"Killar och tjejer tog varandras roller utan att tveka. (...) Vi tyckte att det blev mycket lyckat och det kändes som om alla visste hur man skulle bete sig för att förändra en "taskig situation" till en bra situation. Det var många som provade att säga ifrån till den som var dum eller ifrågasätta dem på ett bra sätt."

"Men forumspelen blev verkligen en positiv överraskning. Många bra tankar framfördes av gruppen genom dem."

Om du var jag

"Vi använde forumspel även vid ett föräldramöte för att eleverna ville påvisa händelser i klassen."

En pedagog, som arbetat med forumspel till filmen Jon – om gränser, frågar sin klass var i filmen de skulle bryta. Hon får bland annat svaret:

"Han kunde ha sagt att den andra läsken är faktiskt min. Han skulle behöva bli kaxigare." (I en av filmens första scener, reds anm.)

Agneta kommenterar: Att i ett tidigt skede se när en "taskighet" är på väg är viktigt! Att stoppa tidigt är lättare än senare och att stoppa i det lilla är att ta sig själv och den andre på allvar. När barnen tittar på filmen och får en möjlighet att se var de skulle vilja ändra i handlingen så tränar de på att förstå och att i god tid se när det som senare blir en kränkning börjar.

I några av loggböckerna beskrivs hur jobbiga känslor väcks hos barnen i samband med dramaövningarna. Några exempel på hur barnen upplevde att det kändes att göra statyer efter filmen Astrid – om svek:

"Det kändes svårt"; "Det var jobbigt"; "Inte roligt att vara ledsen"

Ungefär såhär beskriver en annan pedagog hur barnen tyckte att det var att arbeta med dramaövningar efter Astridfilmen:

"Det var kul att spela teater, men det kändes konstigt och tråkigt när man blev övergiven och inte fick vara med. Man blev ledsen tyckte några."

Agneta kommenterar: Att kunna vara empatisk innefattar att förstå och känna att det Astrid och de andra är med om i filmen – till exempel att bli övergiven – är både svårt och jobbigt. Det i sig är en viktig utgångspunkt för att vilja ändra på det som inte fungerar bra. Det är också betydelsefullt att få uttrycka att det "kändes konstigt och tråkigt" när man **spelade** övergiven. Eftersom barnet i den här situationen spelade en roll så är det angeläget för ledaren att både ge utrymme för barnen att uttrycka hur det känts att spela och att hjälpa dem att se att de spelat en roll. Det kan också vara bra att avsluta spelen i ett skede när ett utbyte skett, för då är det tydligt att vi människor har förmågan att bryta orättvisor. Ledaren kan också fråga ifall det barn som tyckt att det känts konstigt och tråkigt fick någon egen idé hur konflikten skulle kunna lösas. Ofta har elever som provat på den utsatta positionen förslag till sätt att göra eftersom de har varit så engagerade.

En pedagog beskriver hur det mest blev kompiskonstellationer när barnen skulle välja vilken forumpjäsa de ville medverka i.

Agneta kommenterar: Det är väl helt rimligt att arbeta i kompiskonstellationer – det gör vi ofta. Det är också angeläget att inte **alltid** göra det, eftersom man då inte i gruppen får möjlighet att utveckla sitt samspel med olika klasskamrater (eller kollegor när det gäller oss vuxna).

På en annan skola har pedagogen arbetat med statyövning och samtal efter filmen om Astrid. På frågan vad barnen tänkte när de såg filmen svarar de bland annat:

"Elaka"; "Vad skulle jag själv göra om jag hamnade i den situationen?"; "Synd om Astrid"; "Vad är det för fel på Katrin?"

Om du var jag

Agneta kommenterar: Man ser på kommentarerna att barnen identifierar problemet för flickorna ur flera synvinklar och att de också relaterar till sig själva. Det är av högt värde för oss alla att kunna se saker ur flera synvinklar.

Vad kan man göra? Exempel på de här barnens förslag:

"Vara med den som är ensam"; "Vara lite med alla"; "Ni är dumma – var snälla!"; "Fråga de dumma vad det är för fel på henne"; "Red ut det så går det bra i livet, och om du inte gör det så brister ditt hjärta."

Agneta kommenterar: Vi vet nog alla att vi till exempel borde vara med den som är ensam, men det är inte så lätt att alltid göra det som är rätt – det gör väl inte vi vuxna heller alltid. Jag tror också att vi mår bättre när vi reder ut. Kommentarerna innehåller mycket klokskap.

En annan skola som arbetat med statyövningar till filmen Astrid skriver att de följt lärarhandledningen för att testa hur det fungerade.

"Statyövningen var mycket uppskattad. Den har vi gjort senare med barnens egna känslolappar. De var snabba på att gissa och de gissade ofta rätt eller liknande känsla. Det blev spontana diskussioner om hur vissa känslor är lika varandra. (...) I början gick det trögt att ge statyerna röster men när några hade varit framme blev det så populärt att alla ville stå i grupp och nästan alla gav någon eller några statyer röst."

En annan pedagog skriver:

"Vid statyövningarna stod en del barn vid sidan tysta och inte vågade."

Agneta kommenterar: Bra att barnen själva väljer hur aktiva de vill vara. Många barn kan först vilja se arbetssättet en stund innan de väljer att aktivt delta, så som de gjorde här. Man kan alltid fundera över sitt eget ledaragerande. Om man vill att barnen ska gestalta med kroppen är ett sätt att själv visa kroppsligt och inte uteslutande med tal – då har man gjort första steget till gestaltning lite lättare för deltagarna.

Samma pedagog skriver att barnen agerade över förväntan vid övningen att ge statyn röst. Barn som till exempel tidigare varit tysta vågade gå fram och säga det de tänkte på.

Agneta kommenterar: Man brukar lyfta fram att vi har olika inlärningsstilar. Några lär lättare genom att lyssna, andra genom att se bildspråk och ytterligare andra genom att läsa eller genom att göra/handla. Att erbjuda "nya" språk som i statyerna kan göra att barn (även vuxna) som annars inte brukar uttrycka sig får möjlighet att göra det. Vidare påverkar hur man förhåller sig i rummet – några deltar lättare om man står upp och har ett mer "leklikt" sätt att vara. En annan aspekt är pedagogens förhållningssätt. Här är det möjligt att det framstod helt klart att pedagogen sökte möjligheter snarare än rätta svar och att detta ledde till att elever blev öppna för att bjuda på sin skapande förmåga – man kunde inte göra fel. Att själv få påverka hur länge man säger något kan också leda till att någon väljer att tala. Här går man ju fram till statyn och går sedan ifrån den när man inte vill säga mer.

När forumspelen "spårar ur"

I en av loggböckerna beskrivs hur några pojkar "larvar sig" nästan hela tiden och tar sådana konflikter som att man ska mörda någon med kniv. Och en annan skola skriver:

"Det var lätt för barnen att spåra ur när de skulle spela teater – det blev lätt sparkar och slag."

Agneta kommenterar: Att eleverna larvar sig kan ses på flera sätt. Kanske reagerar någon känslomässigt så starkt på den spelade situationen, så att det den personen känner är att han/hon skulle vilja mörda den som kränker (i forumspelet). Då behöver man få veta från ledaren att man har rätt till så starka känslor. För så starkt kan det kännas! Kanske vill sedan barnen fortsätta med att spela upp och visa hur man skulle kunna handla? Eller de kanske vill samtala istället? Kanske protesterar barnen genom att spela mordet. De kanske inte vill dela det de känner med alla. Då kanske man ska organisera så att man får mindre grupper? Eller är barnen kanske vana vid att teater är när man spelar fiktion – och längtar efter att få spela ut för att det är roligt att göra det! Som ledare kan man berätta att man ser att de är sugna på det. Antingen kan man erbjuda utrymme för det nästa gång och be dem gå in i allvaret den här gången. Eller lägga ner allvaret och gå in i fiktionen, för att senare erbjuda dem som vill att gå in i allvaret. När man som ledare en gång gjort den här erfarenheten kan man också till nästa gång se över hur man ställer frågan till publiken efter första uppspelet. När man som ledare allvarligt verkligen undrar hur man skulle kunna göra i den spelade konfliktsituationen och söker sin öppna seriösa kontakt med barnen, så finns stor möjlighet att de vill möta på samma plan.

En annan pedagog beskriver hur ett barn byter ut, tar den mobbades plats i forumspelet, slår till dem som mobbar och gömmer sedan deras saker.

Agneta kommenterar: Som ledare har vi ansvar för att ingen blir slagen på riktigt. Om man som ledare förstår att det håller på att hända kan man stoppa. Man kan tala om att om man vill slå, så ska det ske på teatersätt och att de som blir slagna ska reagera som man tror att en som blir slagen reagerar. När man som pedagog arbetar med till exempel drama behöver man förstå att nya arbetssätt både leder till nya möjligheter och nya saker att lösa. Precis som alltid i arbete med människor måste man vara lyhörd för att arbetet blir omtänksamt och utvecklande.

Jag tycker att man kan tänka på många olika sätt när det någon gång händer att utbyten snarast resulterar i ett nytt förtryck. Här kommer några sätt att tänka. Du som pedagog har säkert även egna tankar om detta!

- Dels kan man tänka sig att den som byter ut har behovet att få ge tillbaka – att hämnas. Då kan man som pedagog behöva bekräfta att: JA, så här kan det kännas. De här känslorna har vi – det behöver vi ha – och att dela dem med andra är bra. Sen kan man gå tillbaka till hur man skulle kunna prova att handla så att det hela skulle lösa sig.
- Ett annat sätt att se situationen är att det kanske kan vara så att det här ÄR ett sätt att bryta ett förtryck. Det vill inte vi att det ska vara, men tänk om det är så... Vi kan väl inte veta? Om en person gång på gång sätter sig på mig, så kanske jag skulle kunna bryta det genom att en gång bestämma mig för att sätta mig tillbaka – för att bryta mönstret? Den som kan tala för sig kanske aldrig behöver göra så här. Kanske inte heller den som har kloka människor runt sig som kan lyssna när problem uppstår. Men kanske den som inte är bra på att tala någon gång behöver göra en kränkande sak tillbaka för att inte bli kränkt själv?

Om du var jag

- Ytterligare ett sätt att tänka och göra som pedagog är att efter detta utbyte fråga publiken hur scenen nu ser ut. Är någon utsatt för en taskighet? Kanske tycker publiken att det kommit en ny förtryckare. Då kan man byta ut den som är förtryckt av denna förtryckare för att se hur det hela skulle kunna brytas. Barnet som bytt ut först ska precis som vanligt bli tackad för sin insats och att det ger oss möjlighet att lära mer.

Samtal i praktiken!

Många pedagoger har på olika sätt och i olika konstellationer samtalat kring filmerna i klassen. En pedagog skriver såhär:

"Jag valde att låta eleverna svara på de flesta diskussionsfrågorna ur lärarhandledningen skriftligt eftersom barnen kände sig mer trygga att skriva än att tala inför alla."

Margareta kommenterar: Många, både barn och vuxna, blir blyga när de ska prata om sina upplevelser inför andra. Det kan vara bra att få skriva ner ord först och sedan prata i grupp med två eller tre andra. Varje grupp kan sedan berätta något av det de pratade om.

När man berättar om sig själv (eller sitt alter ego) så hör man sina egna ord. Det är viktigt eftersom det hjälper en att förstå sig själv och andra. Dessutom blir man hörd, och att bli hörd är ett grundläggande psykologiskt behov.

På en annan skola beskriver pedagogerna hur de arbetat med filmen Paola – om att ljuga. De skriver:

"Efter filmen hade vi diskussioner med barnen. Vi såg skillnader mellan pojkar och flickor. Pojkarna hade svårt att vara allvarliga – fnissade. Flickorna hade lättare att diskutera och sätta sig in i filmen."

Margareta kommenterar: Att se film, skriva ord/dikter, måla bilder, göra statyer väcker känslor och upplevelser till liv hos alla barn. De kommer att reagera och agera ut sina upplevelser. En del genom att prata och berätta – andra genom fnitter, blygsel och genans.

Hur barnen än väljer att reagera/agera behöver de bekräftelse på att man som vuxen förstår reaktionen. Till exempel genom att säga till generade barn som döljer sitt allvar bakom fnitter att: "ibland är det skönt att fnittra åt det som allvarligt eller svårt".

En pedagog beskriver hur hon, efter att ha visat filmen Paola, frågat eleverna om de hittat på något som inte är sant bara för att verka häftig. Såhär svarar en elev:

"Om jag hade gjort det skulle jag inte sitta här och berätta det..."

Margareta kommenterar: Hjalmar Söderberg säger i boken Doktor Glas: "man vill bli älskad, i brist därpå beundrad". Var och en av oss har nog överdrivit (eller underdrivit) någon gång när det varit viktigt att bli sedd eller hörd. Barn överdriver eller ljuger av samma skäl. De känner sedan ofta skam över "lögnen" och är rädda att bli upptäckta. Barnen har lärt sig att man inte ska ljuga, och den lärdomen är ofta mer levande för dem än för oss vuxna. I den åldern gäller "rätt eller fel". Som vuxna har vi tillgång till nyanserna.

Barn kan behöva få höra att även en lärare har tagit till en lögn eller överdrivit någon gång. Det minskar barnens skam och rädsla och kan göra det lättare att berätta. De får uppleva "det är inte bara jag som..." – och det är en läkande upplevelse.

Om du var jag

Några pedagoger såg filmen Hanna – om respekt, med sin klass och arbetade sedan utifrån handledningen med Hanna- respektive Freddiefrågor. De upplevde att det var svårt för barnen att sätta sig in i Freddierollen. Är det svårare att se sig själv som bestämmande? Pedagogerna upplevde också att det var svårt för barnen att tänka i nutid:

"Det kom många exempel från dagis när man varit utanför."

Margareta kommenterar: Barn runt 9–10 år är väldigt medvetna om sina och andras kamratrelationer. I den åldern är man intensivt relationsinriktad. Man har sina egna dokusåpor i klassen/gänget och scenarierna växlar från dag till dag. Det gör att man är intresserad av relationsböcker och filmer, för man känner igen sig i alla roller. Man vet vem som bestämde, fjäskade, övergav, var utanför eller skvallrade under dagen. Nästa dag kan det vara någon annan. Och den tredje dagen kan det vara en själv.

Samtidigt är man så känslig i sina pågående kamratrelationer att det är svårt och sårbart att berätta om dem. Då är det lättare att ta gamla exempel, från dagis eller fritis till exempel. Det var då, och relationerna till gruppen var inte lika viktiga i den åldern.

Egentligen skulle barn behöva sitta i ring en stund varje dag under hela sin skoltid för att vänja sig vid att prata om sina relationsupplevelser – vänja sig vid att prata om hur de varit mot andra och hur andra mött dem. Det är kunskap för livet.

Pedagogerna på samma skola beskriver att det även i samtalet kring filmen Astrid – om svek, kommit upp berättelser från dagis.

"Ingen hade varit med om det i nutid!!"

Likaså beskriver en pedagog på en annan skola (som arbetat med filmen Paola) hur det ofta kom berättelser från dagistiden när barnen fick berätta om tillfällena när de själva ljugit.

En annan pedagog skriver:

"Vid diskussionerna som följde filmerna märkte jag att det var lättare för eleverna att prata om hur andra ska göra, än att prata om sig själva."

Susanne kommenterar:

Ibland kan det vara jätteskönt att prata om saker som berör en själv, fast inte direkt utifrån sig själv, eftersom det kan bli för känsligt och utlämnande. Genom att ge exempel på erfarenheter från dagis – eller att prata om andra – får barnen chansen att försvara sig mot det som ligger jobbigt nära dem själva, men ändå bearbeta och samtala kring det som är viktigt för dem att samtala om.

Bild i praktiken!

"Vår klass tycker om sin väggmålning, den ger positiva vibrationer."

En pedagog beskriver sitt arbete med filmen Paola – om att ljuga, tillsammans med en elev från konstfack – tre mycket bra dagar med diskussioner och tid för tankar. Ledordet var utanförskap.

"När bilderna var färdiga sattes de upp och varje elev fick berätta om sina bilder. Många funderingar kom fram. Bilderna blev mycket åskådliga och fina. Eleverna var mycket nöjda med sitt arbete. Sedan var det dags för grupparbete. Varje grupp fick diskutera runt lösningar på

Om du var jag

utanförskap. Stora bilder gjordes med olika tekniker. Bilderna presenterades sedan av grupperna.”

En pedagog beskriver hur de arbetat med filmen Navid – om ansvar, och bilduppgiften ”I huvudet på mammor och pappor”. Barnen delades in i fyra grupper. En grupp ritade mamma, en pappa, en storebror och en ritade Navid. Barnen fick sedan i uppgift att skriva ord som talade om hur personen var och vad personen hade för intressen. Pedagogerna beskriver hur det lades ner stor omsorg på ritandet. Några pojkar hade svårt att hålla sig till sin egen grupp och nyfikenheten var stor. Det var svårt för barnen att komma på ord att skriva så pedagogerna fick ställa lite ledande frågor. När alla skrivit klart så gjorde de en rundvandring där de andra grupperna fick säga om de tyckte att det saknades något ord. Helst ville barnen kommentera hur de andra ritat och pedagogerna beskriver hur hon fick leda in dem på orden flera gånger.

Pia kommenterar: Till skillnad från bildarbetsförslagen i handledningen så lät denna pedagog barnen gestalta med ord. Ofta väljer man att lägga till saker med hjälp av ord för att inga missförstånd ska ske (att man ska förstå vad bilden handlar om) istället för att utveckla elevernas förmåga att berätta med hjälp av bilder. I det här fallet får man naturligtvis se till huvudsyftet – att bearbeta filmernas innehåll – vilket är överordnat eventuella syften som har med elevernas bildspråkliga utveckling att göra. Men det kan vara så att det är lättare att rita/måla direkt vad mammor, pappor och syskon har i huvudet än att först uttrycka det med ord. Varje barn har ju sina egna erfarenheter på området. Har man till exempel en mamma som älskar att spela golf så behövs inget ord emellan. Då är det bara att rita det som kan representera golfen. Nyfikenheten inför de andras arbeten och kommentarerna är något som kan utnyttjas på ett positivt sätt. Dels kan man understryka att den egna gruppens arbete ska vara lite hemligt medan man håller på. Att sedan få möjlighet att kommentera andras arbete kan vara mer av en **tolkningsövning** där barnen erbjuds särskilda ord och begrepp att applicera på det som andra i klassen har gjort, alternativt låta dem berätta om de olika personernas tankar och intressen, men inte låta dem använda egna ord. Det kan lätt bli värderande – fint, fult och så vidare. Jag tycker det låter som om det var ett ganska trevligt lektionstillfälle. Lite stökigt, men med en stökighet som byggde på barnens nyfikenhet inför varandras arbeten!

Även en annan pedagog beskriver hur barnen gjort samma bilduppgift. De skrev i de stora bilderna vad respektive familjemedlem kände/tänkte och ritade med bilder känslor och symboler. Några exempel på hur barnen skrev och målade i bilden på **mamman**:

- Bruten tillit
- Vänstra foten svartmålad för tråkiga tankar
- Högra foten färgglad för glada tankar
- Blixt och åska i hjärnan

Gruppernas storlek

De pedagoger som skrivit loggbok har arbetat med olika storlek på barngrupperna. Sådär skriver en pedagog som arbetat med en grupp på ungefär 30 barn:

”En grupp på ca 10 elever vore bäst. Då skulle det även gå att genomföra vissa övningar. Då krävs det mycket mer tid och resurser.”

Om du var jag

Denna pedagog beskriver hur några barn inte ville prata inför en så stor grupp och att det var svårt att hitta någon lugnt ställe att göra till exempel statyövningen på, men upplevde ändå att det gick att få till många bra diskussioner där de flesta var delaktiga.

Två pedagoger/klasser jobbade tillsammans med statyövningar på temat vänskap efter filmen om Emma – om lojalitet. Sådär skriver de avslutningsvis:

"Hela uppgiften var mycket intressant och givande. Det var enkelt och bra att göra med två klasser samtidigt. Alla elever var mycket engagerade och tyckte att det var roligt."

En pedagog skriver att det blev problem att göra forumspel i hel klass eftersom alla som ville inte kunde få komma fram och visa.

Agneta kommenterar: Ett fantastiskt problem! Vad roligt att så många väljer att vara aktiva! Använd halvklass nästa gång. Andra sätt att hantera att det är många som är utbytessugna är till exempel att dela in klassen i mindre grupper som spelar scenen med de nya förslagen. Man kan också avsluta med att alla får skriva ner sina förslag eller att alla får sitta i smågrupper och berätta sina förslag för varandra.

Susanne kommenterar: Generellt rekommenderar vi i handledningen att jobba med filmerna i mindre grupper, kanske halvklass, med någon mer vuxen som kan finnas till hands. Eftersom det i realiteten inte alltid är helt lätt att åstadkomma dessa förutsättningar är det glädjande att arbetet med filmerna ändå gett något för de pedagoger/klasser som arbetat med dem i hel klass (och till och med två klasser)!

Åldrar

En del pedagoger har i sina loggböcker reflekterat kring för vilka åldrar filmerna fungerar bäst. Någon tycker att de lämpar sig bäst för årskurs fyra och fem och har då istället använt sig av radioprogrammen i årskurs tre. En pedagog skriver såhär:

"Generellt tycker jag att filmerna är bra att använda på mellanstadiet. Eleverna kan identifiera sig med jämnåriga skådespelare."

Några pedagoger beskriver hur de arbetat med filmerna med sexåringar och hur de upplevt att sexåringarna varit för små och omogna för materialet. Barnen har till exempel haft svårt att sitta still en längre stund under samtalen. En pedagog beskriver hur en av hennes sexåringar uttryckt att det var otäckt i filmen Navid – om ansvar, när Navids storebror hotar med att slå ihjäl honom och att någon annan kommenterar att det är många svärord i filmen David – om tolerans.

En annan pedagog visade filmen Jon – om gränser, för en tvåa:

"Filmen visades i sin helhet. Några pojkar vågade inte titta. Den var lite läskig tyckte tre stycken."

En pedagog har arbetat med filmerna Jon – om gränser och Astrid – om svek, med små blandade åldersgrupper med barn från förskoleklass till åk 3. Grupperna fick prata om hur personerna i filmerna kunnat göra saker annorlunda. Efter filmen så fick varje grupp redovisa sina idéer. Hon skriver:

"Det var bra att de små grupperna bestod av olika åldrar för jag märkte hur sexåringarna kunde hänga med bättre när det fanns ex en trea som 'förde' samtalet lite."

Om du var jag

Denna pedagog skriver vidare:

"Jag har också känt i mångt och mycket att detta är för lite större barn. Men jag är helt övertygad om att det går alldeles utmärkt att jobba med sexåringar om man bara går ner på deras nivå."

I ett par av loggböckerna beskriver pedagogerna att de lyssnar på radioprogrammen och läser högt ur Margareta Berggrens bok OM LIVET OCH SÅNT med de yngre barnen.

Susanne kommenterar: Filmerna OM DU VAR JAG är tänkta att visas för barn mellan åtta och elva år och de större barnen har förmodligen störst behållning av dem. De yngre barnen kan tycka att filmerna är spännande att titta på, men ha svårt att känna igen sig i dem (barnen i filmerna är runt tio-elva år). Men känner man som pedagog att det är givande att visa filmerna för de yngre barn man har och arbetar med, så är det förstås jättebra! Radioprogrammen OM LIVET OCH SÅNT riktar sig till åk 0–3 och kan användas istället för eller som komplement till filmerna. Likaså är Margareta Berggrens bok OM LIVET OCH SÅNT ett kompletterande och bra underlag för värdegrundsarbetet i klassen. Du som pedagog känner din klass och vet vilket arbetsmaterial som passar dig och dina elever bäst.

Filmerna OM DU VAR JAG

Några pedagoger har sett alla filmerna med sin klass, men de flesta har valt ut ett par filmer som de arbetat med. Många har valt att se filmerna om till exempel Astrid – om svek och Jon – om gränser, medan färre har valt filmerna om till exempel David – om tolerans och Emma – om lojalitet.

"Det har varit väldigt kul och givande att arbeta med filmerna. De har bidragit till många intressanta diskussioner."

Ett flertal pedagoger beskriver hur de själva och barnen uppskattar filmerna. Barnen beskrivs till exempel som tysta och uppmärksamma när de ser dem. Så här skriver en pedagog om visningen av filmerna för en grupp sexåringar.

"Barnen har verkligen tagit till sig filmerna, under själva visningen har det varit en enorm tystnad och efter filmerna ville alla se mer."

Andra citat kring filmerna:

"Barnen tyckte att den var bra och de kände igen sig och trodde att det här också händer på riktigt." (Astrid – om svek)

"Alla barn var mycket intresserade av filmen." (Paola – om att ljuga)

"Filmen var väldigt uppskattad av barnen och de kände igen sig direkt." (Jon – om gränser)

Några pedagoger uttrycker att filmen Elina – om rättvisa, var svår att arbeta med. Till exempel:

"Denna film tyckte klassen var svår att jobba med. De tyckte inte att den berörde dem."

Varför pedagogerna upplevt filmen Elina såhär kan man fundera över. Kanske behandlar filmen en vuxenproblematik? Kanske är det så att denna film lämpar sig bäst att se med sitt arbetslag.

Om du var jag

Om filmens tema finns i klassen

Några pedagoger beskriver att problematiken som filmen presenterar på olika sätt också finns i klassen.

Pedagogerna på en skola skriver i sin loggbok om hur några barn i flickgruppen (förskoleklass) inte kunde leka med varandra utan att någon utestängdes. Flickorna kunde sätta sig in i filmen Astrid – om svek, när de såg den. De kände igen sig och drog paralleller med sina egna upplevelser. Efter att de arbetat med filmen, märktes en förändring i flickgruppen – de delade på sig självmant för att lösa situationer som uppstod. Efter en tid var de dock på väg tillbaka till sitt gamla beteende.

En pedagog avråder från att visa Astridfilmen i en klass som har just de här problemen i flickgruppen. Det gör hon eftersom filmerna inte i första hand ska handla om rätt och fel:

"Det blir ju så uppenbart vad som är fel och det kan bli väldigt utpekande för de i klassen som betar sig på det sättet."

På en annan skola beskriver pedagogerna hur de sett och arbetat med Astrid i en flickgrupp. På rasten innan de såg filmen hade några flickor uppfört sig precis som de i filmen och nu skämdes de. Pedagogerna beskriver hur det blev naturligt att fortsätta prata om det som hänt på rasten. De anser filmen vara ett mycket bra hjälpmedel och tänker återkomma till den flera gånger.

En pedagog skriver såhär om vikten av att du som pedagog känner din klass:

"Som alltid när man gör saker i klassen så händer det oförutsedda saker. Det är nog extra viktigt att man känner gruppen ordentligt när man ska bearbeta en film eller jobba med livskunskap."

Susanne kommenterar: Utifrån loggböckerna verkar det som om det ser olika ut för olika pedagoger/klasser om filmens dilemman på något sätt förekommer i barngruppen. Det finns olika tankar kring huruvida man ska visa en film om filmens tema finns i klassen:

En viktig grundtanke är att man skiljer på förebyggande arbete mot mobbning och akuta mobbningssituationer. Vid akut mobbning i gruppen bör denna lösas med enskilda samtal innan man arbetar med grupparbeten. Det är alltså inte lämpligt att visa filmerna istället för att ta tag i en mobbningssituation, utan använda dem förebyggande.

Vid val av film kan man som pedagog ta hänsyn till den situation/de barn man har i klassen och undvika att visa en film om man befärar att någon elev skulle kunna må dåligt av att se den tillsammans med sin klass. Det kan vara så att både de i klassen som är utsatta för mobbningen och de som trakasserar känner sig utpekade.

Det finns även andra saker man kan tänka på innan man visar och arbetar med filmerna. Förbered klassen innan filmen visas och lämna inte filmen utan att på något sätt arbeta vidare med de frågeställningar den väcker och de tankar/känslor som väcks hos barnen. Fredag eftermiddag är inte någon bra tidpunkt att visa denna typ av film, eftersom pedagogen då inte har möjlighet att fånga upp den elev som eventuellt blivit illa berörd av någon film.

En annan viktig grundtanke är att det är viktigt att på olika sätt lyfta fram och benämna just de problem som finns i klassen, precis som flera pedagoger beskriver att de gjort. I alla filmer

Om du var jag

förekommer svåra situationer/relationer som kommer att väcka starka känslor och som alla kan känna igen sig i på ett eller annat sätt. Filmerna berör och barnen ges möjlighet att identifiera sig med karaktärerna och på olika sätt uttrycka hur det känns att se filmen. Att se, fundera, berätta, visa, lyssna på och känna igen sig i andra gör att vi (barn såväl som vuxna) lär känna varandra och oss själva lite bättre. Återigen – det viktigaste är att du som pedagog känner din klass. Det hjälper dig i arbetet med filmerna. Känner du dig tveksam så samarbeta gärna med någon annan pedagog.

En pedagog skriver om hur det kan vara att se filmen Astrid och varför filmerna berör oss så:

"Vår reflektion är att det känns så mycket när man ser filmen, för att man på något sätt utsätts för en situation som man normalt sett inte får se. Mobbing sker inte framför våra ögon utan bakom knuten. Om jag ser det hela, så betyder det faktiskt att jag är delaktig på ett eller annat sätt. Här satt nu alla i klassen och var tvungna att se på. Ingen kunde smita därifrån, vilket vi tror att man kan göra i verkligheten. Det är nyttigt att se vad det är som kan hända i de där situationerna som man normalt sett undviker."

Boken OM LIVET OCH SÅNT

När pedagogerna läst högt ur Margareta Berggrens bok för sin klass är det nog många barn som känt igen sig. Sådär skriver en pedagog:

"Efter det så läste jag ur Margareta Bergströms bok och det var verkligen en succé. Jag skulle kunna ha läst hela boken på en gång. _ _ _

Jag har känt att det har varit både roligt och spännande att höra på alla saker som barnen har kommit med. Har till och med märkt en liten skillnad på en flicka som är X år och som har varit lite blyg och varit lite utanför. Ensam. Hur hon väldigt intresserad tog till sig saker som stod i Margaretas bok Margareta rådde en flicka att ta kontakt själv också. Det har jag sett att 'vår' lilla tjej gjorde efter detta."

Pedagogerna på en annan skola om boken:

"Vi har läst ur Margareta Berggrens bok vid många tillfällen. Barnen uppskattar den mycket och vill bara höra mer."

Tips!

Några skolor/pedagoger beskriver andra arbetssätt som kan vara spännande att prova:

- Parsamtal. Låt barnen promenera tillsammans två och två och diskutera ett visst ämne – till exempel "vänskap" efter att de sett filmen Astrid – om svek.
- Kompisdikt. Alla barn hittar på ett bra kompisord. Den vuxne delar ut orden så att ingen får "sitt" ord. Därefter hittar var och en på en mening med ordet i. Meningarna skrivs i den ordning som de blir klara och läses upp. Om det behövs, kan någon mening flyttas. (Det behövs oftast inte.)
- Barnen får varsitt rött hjärta av papper som skickas runt. Uppgiften är att skriva ett positivt ord om kamraten som hjärtat kommer ifrån.
- Använd maskeringstape för att göra namnskyltar till barnen under forumspelen. Det gör det lätt att byta namn och hoppa in i en ny roll.
- På en skola har kamratstödarna arbetat med flera av filmerna. Kamratstödargruppen leds av en kurator och en specialpedagog som upplever att dessa filmer är mycket bra att använda i detta sammanhang.

Kontakter

Pedagoger i projektet:

Ingegerd Boudin ingegerd.boudin@eskilstuna.se

Christina Harlén Christina.harlen@eskilstuna.se

Lotta Lundell lotta.lundell@bergvreten.enkoping.se

Berndt Sodling bernt.sodling@eskilstuna.se

Andra kontakter:

Projektledare Gunilla Larsson info@gilakonsult.se

Projektledare AnnCha Lagerman anncha.lagerman@bris.se

Agneta Josephson, Auktoriserad dramapedagog, Dramapedagogbyrån tel. 08-7423444

a.josephson@telia.com

För behov av kompetensutveckling inom bildområdet kontakta Institutionen för bildpedagogik, Maria Eriksson, tel. 08-4504100

På spaning i skolans värld

Gunilla Larsson & Vivi Havia

Med *På spaning i skolans värld* uppehåller vi oss runt hur den gestaltade värdegrunden kommer till uttryck i skolan som organisation. Vi lägger ett vuxenperspektiv och vill med det ge upphov till en diskussion om hur den enskilda skolan/arbetslaget/pedagogen kan föra en fortsatt värdegrunds-baserad skolutveckling. Vid sidan av pedagogutbildningen i Värdegrundsprojektet OM LIVET OCH SÅNT, fanns därför en seminarieserie för skolläda-re. Skolläda-rna möttes vid sex tillfällen utspritt över två års tid. Betoningen i skolläda-rseminariet låg på grundläggande tankegångar för ett förebyggande och främjande arbete med värdegrunden. Varje tillfälle var en kombination av teori/föreläsning, reflekterande samtal, diskussioner och övningar. Vid de tillfällen vi refererar till skolläda-rseminarier är det deltagare vid dessa seminarier som åsyftas. Bered dig nu som läsare att i linje med detta växla mellan teoretiska avsnitt, reflektionsfrågor och praktiska övningar.

Trygghet, respekt och ansvar

"Regeringen anser att det är viktigt i sammanhanget att de åtgärder som vidtas inte ensidigt inriktas mot att förändra barns och elevers beteende, utan också fokuserar på personalens bemötande och handlande gentemot barn och elever, på miljön, på den pedagogiska verksamheten och dess organisering för att förhindra och eliminera diskriminering och annan kränkande behandling. Forskning på området visar vikten av detta."

1 april 2006 kom en ny lag *Trygghet, respekt och ansvar – om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Detta ger elever och barn en lagskyddad rätt att slippa diskriminering och annan kränkande behandling i skola och förskola. Det är skolorna som nu ska bevisa att de genomfört fungerande insatser för att komma tillrätta med de kränkningar som förekommer samt även visa hur de arbetar förebyggande och främjande för att skapa en atmosfär där diskriminering och kränkningar inte hittar en grogrund. I propositionen framhäver man även vikten av det pedagogiska arbetet och skolans organisation. Vi ser detta som en betoning av den gestaltade värdegrunden; värdegrunden såsom den visar sig i skolans strukturer och organisation, i arbetsmiljön och i klassrumsarbetet.

Gestaltad och förmedlad värdegrund

Skolan skall enligt läroplanen båda gestalta och förmedla värdegrunden. Denna dubbla uppgift bär med sig tanken att vi lär oss och tar till oss värden på olika sätt som komplement och kanske förutsättning för varandra. Vi lär oss värden genom att diskutera och samtala om dem, differentiera och klargöra dem. Men vi lär oss också värden genom att få finnas i verksamheter där de är verksamma. Den gestaltade värdegrunden är värdegrunden som erfarenhet. För att använda Deweys² ord – man lär sig inte etik genom att läsa om etik utan genom att bemötas etiskt –. Kunskapen om värdegrunden, förståelsen av oss själva och andra kan man arbeta med i avgränsade projekt eller i avskilda ämnen som livskunskap, men den gestaltade värdegrunden måste finnas i skolans hela verksamhet. Den bygger på tanken att vi lär oss av och genom varandra och att vi lär oss hela tiden. Vi lär oss inte enbart av de handlingar som direkt är riktade mot oss, vi lär oss också av de handlingar där vi bara finns i periferin som åskådare. Vi lär oss vilka mål som är

¹ Trygghet, respekt och ansvar. Regeringens proposition 2005/06:38 s. 26

² John Dewey. Amerikansk pedagog och filosof. 1859 – 1952.

Om du var jag

viktiga genom att finnas i grupper och organisationer som lyfter fram vissa områden och perspektiv medan andra omgärdas av tystnad, och där vissa förmågor premieras medan andra ses som banala. Vi lär oss vilka handlingar som är accepterade för att nå målen genom att ingå i de grupper där de praktiseras och vi lär oss vilka handlingar som är "omöjliga" på samma sätt. Den gestaltade värdegrunden manifesterar sig i skolans organisation och strukturer, och i de relationer och förhållningssätt man lever och utvecklar i skolan: mellan elever, mellan pedagoger och elever, mellan och inom olika personalgrupper, mellan pedagoger och ledning och mellan skolan och hemmet. Värdegrunden lägger en etisk ram runt verksamheten.

Skolans värdegrund

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla.³

Värdegrunden är liksom demokrati ett i grunden omstritt begrepp. Det är så brett att alla å ena sidan kan bejaka det och å andra sidan vara djupt oeniga om dess egentliga innebörd. Skolans värdegrund öppnar sig för olika former av innebörd och olika värdegrunder kan i princip existera inom samma vida ram. Vi har i det följande valt att inte gå in och diskutera innehållet i skolans värdegrund. Vi har i stället valt att lyfta fram vad vi ser som viktiga faktorer i ett förhållningssätt inför ett värdegrundsbaserat och värdegrundsorienterat utvecklingsarbete. Det handlar om attityder och förhållningssätt och har som fokus skolan som organisation och institution. Vi har tagit fasta på framförallt värdegrundsarbetets koppling till skolans demokratiska uppdrag och vikten av att olika synsätt och perspektiv får utrymme i ett värdegrundsbaserat arbete. Det kommer att ständigt aktualisera konflikten och/eller balansen mellan å ena sidan behovet av en gemensam grundläggande förståelse och på andra sidan vikten av en bibehållen mångfald. Förståelsen har många plan. En av dem består av att klargöra och diskutera vad det är man faktiskt gör. Vilken värdegrund/värdegrunder är det man gestaltar i skolan. Vad är man något så när nöjd med, vilka problem ser man och finns det sidor som man mer eller mindre glömt bort. I skolledarseminarierna fick man spana både på den egna skolan på en främmande skola. Att gå "på Span" på den främmande skolan gav perspektiv även på den egna skolan.

Övning: Spaning

Välj en dag under den närmaste veckan då du som minst kan ta 1 timme av din tid i anspråk för att "spana" på din egen skola. Fördela gärna tiden över ett par pass. På så vis kan du fånga intryck vid olika tillfällen under dagen. Anteckna löpande.

Vad är ditt första intryck när du kommer till skolan? Hur är känslan, stämningen? Fånga synintryck, akustiska intryck, dina egna reaktioner. Är det någon som leker på gården? Finns det spår av lek? Spår av något annat? Vad berättar skolan om sin vardag? Hur ser anslagstavlor ut? Uppehållsrum, personalrum, arbetsplatser, klassrum, toaletter mm?

Hur tror du att det är att vara elev på den här skolan? Om man är pojke eller flicka, yngre eller äldre, svenskfödd eller invandrad, studievan eller studiesvag, muslim, kristen eller sekulariserad, hetero eller hbt? Vad tror du att man skulle vara glad för? Rädd eller arg för?

³ Lpo94 Skolans värdegrund och uppdrag.

Om du var jag

Strukturera dina anteckningar! Ta hjälp av varandra i arbetslaget, arbetsgruppen att strukturera vidare. Hjälp varandra genom att ställa följdfrågor på intryck, vaska fram vad som är skolans starka sidor, svaga sidor eller skuggsidor. Gör en mindmap över era olika intryck. Försök att få fram essensen vad det är ni har sett. Diskutera era olika intryck!

Vad är det sedan ni kan enas om som gemensamt intryck av skolan? Om ni skulle enas om ett smeknamn på skolan, vilket skulle det bli. Välj ett smeknamn som ni tycker motsvarar skolans kultur och anda. Vad ger smeknamnets identitet er för känsla av vardag, framtid, visioner, lugn, risker och utmaningar?

Konflikten mellan samsyn och mångfald är ett välkänt problem även inom demokratiområdet. Det rör både relationen mellan majoritetstyre och minoriteters rättigheter och graden av konfliktnivå mellan olika grupper. Ett sätt att hantera problematiken är genom lagstiftning, en annan genom att sätta resurser på att utveckla och stimulera demokratisk kultur. I detta ligger tanken att demokrati är något mer än enbart ett beslutsystem utan att det också kräver ett förhållningssätt/kultur. Teoretiker lyfter fram olika beståndsdelar som bör ingå i en demokratisk kultur. Gemensamt är dock tanken att den demokratiska kulturen i grunden bygger på intresse och respekt för andras perspektiv och synpunkter och att den demokratiska beslutsprocessen vinner på att olika perspektiv och synpunkter synliggörs. Demokratisk kompetens är då inte enbart förmågan att formulera vad man själv vill eller inte vill, tycker eller inte tycker, och att framföra detta. Det krävs även en vilja och förmåga att söka nya förståelser genom möten med andra. Det innebär att hitta fungerande sätt att tycka olika, men även att kunna sätta gränser för vilka åsikter som kan försvaras inom en demokrati. Demokratisk kompetens kräver en förmåga att relatera och att diskutera både rena kunskapsfrågor och mer värdeladdade livssynsfrågor frågor med bibehållet intresse och respekt för den andras åsikter och erfarenheter. Kanske kräver ett värdegrundsbaserat utvecklingsarbete det samma.

En demokratisk aspekt som kom upp under skolledarseminarierna var vikten av att arbeta med skolans styrdokument. Arbetet med styrdokumentet är knutet till skolan som samhällsinstitution med ett definierat uppdrag och ett krav på likvärdighet. Några av skolledarna lyfte också fram att arbetet med styrdokumentet klargör värdegrundens centrala plats i skolans verksamhet och att man därför bör skriva in värdegrundsarbetet som en del av skolans verksamhetsplan och vidare in i kvalitetsredovisningarna. Arbetet med styrdokument kan skapa en gemensam förståelse av uppdraget. Det ger diskussioner kring de regelverk som finns och vilka manöverutrymme som finns inom dem. Ramen inom vilken man skall arbeta blir tydligare. Man kan grunda och legitimera det man gör i styrdokument och läroplaner. Nästa fråga, hur man väljer att arbeta för att förverkliga uppdraget är fortfarande ett område öppet för diskussion.

Reflektioner fördes också under skolledarseminariet kring hur man skulle kunna förhålla sig till diskussionerna kring Hur. Det man såg var vikten av att arbeta medvetet med både externa och interna vidareutbildningar. Man lyfte också fram vikten av att låta pedagoger och skolledning ha gemensamma utbildningar inom vissa prioriterade områden för att skapa en gemensam grund att utgå ifrån, att diskutera och relatera till.

Frågor

Om du fick välja ett område på skolan där du tycker att ni är riktigt överens, vad skulle det i så fall vara? Om du på motsvarande sätt fick välja ett område där ni är fungerande icke-överens, vad skulle det i så fall vara?

Om du var jag

Hur skulle du beskriva er gemensamma, bärande kompetens på skolan?

Om du fick ändra på något i organisationen/på din skola, vad skulle det i så fall vara?

Om du fick önska någonting (praktiskt/kompetensmässigt), vad skulle det i så fall vara?

Om du fick flerdubbla något på din skola, vad skulle det i så fall vara?

Om du fick bestämma vad som skulle K-märkas, d.v.s. bevaras, vad skulle det i så fall vara?

Vilka är de prioriterade områdena på din skola det här året? Varför har de prioriterats? Hur väljer ni att arbeta med dessa områden på skolan? Varför? Vad tror du effekten kommer att bli?

Öppet klassrumsklimat ger positiva resultat

En av de större studierna kring ungas värderingar, *Ung i demokratin*⁴, visar att erfarenheter av att mötas öppet och respektfullt ger mycket tydliga resultat på ungas värderingar. Studien visar att ju öppnare eleverna värderar klimatet i sitt klassrum och ju bättre de presterar på kunskapstestet (om demokrati), desto vidsyntare är de. Även om man enbart ser till upplevelsen av klassrumsklimatet är skillnaderna stora. Av de elever som uppfattar klassrumsklimatet som öppet är 57 % mer positiva till kvinnors rättigheter mot 40 % av de elever som inte gör det och 58 % är mer positiva till invandras rättigheter mot 42 % av de elever som inte upplever klassrumsklimatet som öppet. Detta gäller oberoende av elevens socioekonomiska bakgrund och kön. Det öppna klassrumsklimatet beskrivs av elever som ett klassrum där: (1) läraren lyfter fram och visar ett intresse för olika perspektiv och synpunkter, (2) eleverna upplever sig respekterade och (3) de känner de kan uttrycka sina åsikter även om de avviker från de åsikter läraren och/eller andra elever har. Den erfarenheten av öppenhet skapar elever som i sin tur visar intresse för andra gruppers perspektiv och erfarenheter och som är mer villiga att acceptera deras rättigheter. Resultaten ger vetenskaplig tyngd till det gamla svenska ordspråket: *Barn gör inte som du säger, de gör som du gör*, och visar att skolan kan göra en skillnad.

Frågor

Vad är ett öppet klassrumsklimat? Hur hörs och syns det att det existerar? Vilka värden ska prägla ett öppet klassrumsklimat? Hur ser det ut på din/er skola när det gäller klassrumsklimat? Är det skillnad mellan klasser och/eller undervisningssituationer? Visar sig öppenheten på olika sätt? Hur arbetar ni för att stimulera ett öppet klassrumsklimat? Gör ni olika? Hur skulle man kunna arbeta för ett öppnare klassrumsklimat? Resonera kring fördelar och nackdelar.

Finns det situationer i klassrummet som rymmer fungerande sätt att tycka olika? Hur ser de ut och hur skapas dem?

Tycker du/ni att man ska diskutera värdeladdade livssynsfrågor i klassrummet? När i så fall, bland vilka åldrar och med vilka ramar.

Se vidare resonemang i handledningens inledning och praxiskapitel, där experter och pedagoger samtalar och reflekterar runt dessa frågor. Vad tycker ni om resonemangen som kommer fram?

⁴ Skolverkets rapport 210. 6100 14- och 15 åringar deltog i studien. Studien berörde ungas syn på demokrati och deras demokratiska kompetens och därmed också vissa värderingar. Delstudien siffrorna kommer från berör flera av de faktorer som värdegrunden bygger på som rättkänsla och tolerans, jämställdhet mellan könen, alla människors lika värde etc.

Förståelsen och metoden

Förståelsen ger frihet och plats till eget skapande

Enligt Dewey är pedagogiken den högsta konstarten och den som kräver de mest begåvade artisterna. Det är, enligt Dewey, den enskilde eleven inte en specifik metod eller teknik som är navet i undervisningen. Pedagogien likväl som konstnären måste besitta lyhördhet och kreativitet i mötet med varje klass och elev.⁵ Pedagogien måste "äga" kunskapen om vad det är som fungerar i det pedagogiska mötet för att kunna överföra detta till ständigt nya elever och situationer. En betoning av förståelsen riktar inte enbart blicken mot syftet, hur man förstår sitt uppdrag, utan även mot mekaniken bakom det som sker. Vad är det som gör att det fungerar och vad är det som sätter käppar i hjulen när det inte fungerar? Arbetet slutar inte i och med att man har gjort det man ska göra enligt regler, lagar och målbeskrivningar. När det praktiska arbetet tar slut fortsätter arbetet med förståelsen. Vilka resultat fick vi? Varför det? Vilka problem mötte vi? Vad skulle vi kunnat göra i stället? Vad fungerade och varför det? Hur ska vi ta vara på det? Vilket förhållningssätt till eleverna och till arbetet behöver vi utveckla för att få fram de effekter vi vill uppnå? Den kunskapen som man får genom detta fortsatta arbete är förankrat i egna erfarenheter. Det kan skapa både en ram och ge frihet; frihet att med utgångspunkt i egna erfarenheter och kunskaper flexibelt använda och/eller kombinera olika metoder eller skapa "nya" arbetsmetoder som passar den specifika skolan, klassen, pedagogen och/eller eleven bäst.

Frågor

Vad har ni i arbetslaget, arbetsgruppen, på skolan för tidigare erfarenheter som ni kan ha som grund för arbetet med filmer och gestaltande metodik? Vad har ni sedan tidigare för erfarenheter runt drama, samtal och bild? Hur tycker ni att ni kan ta tillvara filmer och handledning? Är det någon specifik metodik som ni på skolan känner er mest bekväm med? Finns det någon på skolan som har förtrogenhet där ni andra känner er osäkra?

Har ni den typ av frågekultur på skolan som omnämns ovan och som främjar ett gemensamt erfarenhetslärande? Ställer ni den här typen av frågor individuellt, i grupp eller ställer ni inte dem alls?

Vi lär oss hela tiden

Det skapande ordet

Enligt den brasilianske pedagogen Paulo Freire⁶ är vi alla delaktiga i att skapa verkligheten när vi namnger den. När vi namnger verkligheten ger vi den form och tyngd. En form och tyngd som gör den tillgänglig för våra tankar. Det är endast den verklighet vi sätter ord på som vi kan reflektera över och som en förlängning av detta kan förändra och utveckla. Det betyder inte att det vi inte talar om inte finns, utan snarare är det så att det verkar och finns i det osynliga eller kanske snarare i det ohörda. Det outtalade och obeskrivna drar sig undan våra försök att påverka det medan det fortsätter påverka oss. Tystnaden bevarar Status Quo. Det finns därför en etisk aspekt i vad vi väljer att tala om och vad vi väljer att tala om. De erfarenheter, problem och glädjeämnen som vi talar om

⁵ Dewey My pedagogical Creed.

⁶ Freire Pedagogik för Förtryckta. Gummessons 1972

Om du var jag

får existens och blir en grund för kunskap och utveckling. Det vi tiger om fortsätter sitt liv i det fördolda och drar sig undan försöken till förändring och utveckling.

Övning

Du ska söka jobb som lärare, fritidspedagog, vaktmästare, sjuksköterska eller rektor. Vad är det du letar efter för att förvissa dig om du ska söka? Du är en elev som ska välja skola, föräldern som följer med. Vad är det du/ni tittar efter för att veta hur du/ni ska välja?

Föreställ dig också att det är din första dag på en ny arbetsplats. Vad ser du då? Eller att du är den nya eleven som kommer till din första skoldag.

Vad är det du tittar efter när du kommer? Vad är viktigt för att veta att det är bra?
Om du vore elev eller förälder eller... Hur skulle du vilja bli bemött?

Finns det några undangömda platser, några spår av osäkerhet och otrivsel? Hur fungerar det i matsalen, på raster. Är det lugnt, stressigt, otryggt eller lekfullt?

Samtala i arbetslaget/arbetsgruppen!

För fortsättningen av den här övningen behövs en förförståelse om forumspel, vilket bland annat beskrivs i handledningens inledande kapitel. Vi föreslår att ni väljer en ledare i gruppen/processledare just för arbetet med forumspel.

Välj en situation med otrygghet, diskriminering eller kränkning. Skapa ett internt forumspel för arbetslaget, arbetsgruppen.

Vad händer när ni bryter och provar olika handlingsalternativ? Låt den utvalda ledaren fungera på samma sätt som ni själva skulle göra om ni gjorde den här övningen i klassrummet med barnen/ungdomarna. Var lika noga med att rolla av i vuxengruppen som ni skulle vara i klassrumssituationen.

Sammanfatta vad ni tycker att ni har lärt er! Vad har ni lärt er om vilket intryck/uttryck som är betydelsefullt? Och vad har ni lärt er om hur ni kan tänka, känna, agera i situationer som rymmer kränkande behandling, kris och diskriminering?

Ett nyskapande lärande

Allt lärande är till sin natur nyskapande. Vi lär oss något om verkligheten som vi ännu inte visste och verkligheten blir lite annorlunda som en konsekvens av detta. Erfarenhetslärande bygger just på detta. Att arbeta med egna erfarenheter som grund för utveckling kräver en forskande attityd till det egna och sina kollegors arbeten som bygger på en evig cirkel av reflektion och erfarenhet. Man tydliggör den kunskap man redan har, skapar och reflekterar över nya erfarenheter och detta ger ständigt nya fördjupande förståelser om den egna verksamheten. I ett erfarenhetslärande slutar man inte arbetet genom att konstatera att det gått fantastiskt bra, halvbra eller uselt utan varje erfarenhet är en lärande erfarenhet som man försöker dra kunskap ur. Det är viktigt att man inte enbart reflekterar över och drar kunskap ur det man upplever som problem utan att man även

Om du var jag

reflekterar över de tillfällen då man lyckas. I ett lösningsorienterat förhållningssätt⁷ tar man just det fungerande som utgångspunkt för utveckling och problemlösning. Man tydliggör det som trots allt fungerar i nuläget och hur man skulle vilja att det fungerade i framtiden. Målsättningen är att bygga lösningar med utgångspunkt i det som redan är fungerande. I det konkreta arbetet betyder det att vi inte enbart fokuserar på det som inte fungerar utan att vi även gör oss medvetna om de fungerande strategier vi har och vad det är som gör att de fungerar. Att vi inte bara lär oss av våra misstag utan också tar tillvara de tillfällen då vi lyckas och drar kunskap ur dem.

Det finns dock en fara i ett erfarenhetslärande som endast bygger på egna eller den egna gruppens erfarenheter och perspektiv. Faran ligger i att man blir blind för allt det som inte får plats inom den egna förståelsen. Om man inte är medveten om detta kan erfarenhetslärande fungera konserverande snarare än som en sporre till utveckling. I erfarenhetslärande, liksom i allt lärande, är tillstånd när man blir satt lite ur balans guld värda. Att få in nya impulser och kunskaper blir ett sätt att se till att de egna synsätten utmanas och därmed ges möjlighet att förändras, utvecklas och/eller fördjupas. För att skydda erfarenhetslärande från stillestånd krävs det att man söker, uppskattar och värdesätter andras perspektiv och sanningar. Nya perspektiv kan visa en aspekt som man tidigare inte såg och världen blir lite rikare och lite mer komplex.

Övning

Ta en klassrumssituation som utgångspunkt. För loggbok över planering, genomförande och utvärdering. Använd en av filmerna i OM DU VAR JAG. Välj hur du vill bearbeta filmens innehåll med klassen. Skriv ner förväntningar och farhågor i förväg. Skriv sedan ner dina erfarenheter direkt efter genomförd lektion. Var konkret! Vad har barnen sagt och/eller gjort? Ta vara på direkta citat! Hur fungerade övningarna som du valt för att fördjupa resonemanget från filmen?

Jämför förväntningar och farhågor med det genomförda arbetet. Finns det något som förvånar dig? Formulera dig runt vad du tyckte var svårt, framgångsrikt, spännande, kul!

Ta en kollega till hjälp för att dela din erfarenhet men också för att få hjälp med ytterligare frågor runt den konkreta situationen, liksom respons på genomförd lektion.

Har ni möjlighet så är det av stort värde om hela processen kan genomföras med en kollega, se rekommendationer i handledningen. Bjud i så fall gärna in ytterligare en kollega till en slutreflektion runt genomförd lektion.

Salutogent arbete och KASAM

Det salutogena arbetssättet och KASAM (känsla av sammanhang) begreppet har sina rötter i folkhälsoarbete och inte i pedagogikens värld. Ändå har många pedagoger och skolledare gett uttryck för att det salutogena förhållningssättet och KASAM begreppet har varit fruktsamma tankeverktyg för att syna och resonera kring den egna verksamheten. Utifrån KASAM kan man ställa frågor både till strukturer och till bemötande av enskilda individer; elever, kollegor och/eller föräldrar. Kanske beror detta på att skolan också har ett uppdrag att främja elevers fysiska och psykosociala hälsa och att tankegångarna därför inte är så främmande. Kanske beror det på att det salutogena förhållningssättet och KASAM har siktet på växt och utveckling och att det är vad i

⁷ Lösningsorienterade förhållningssättet "skapades" på 70- och 80-talet som en inriktning inom korttidsterapi. Förhållningssättet har sedan dess spridit sig till andra områden. I Sverige är kanske Furman & Ahola mest kända. Jag vill också slå ett slag för Gro Johnsrud Langslet vars böcker man kan läsa på norska.

Om du var jag

grunden alla pedagogik handlar om. Utmaningen ligger öppen för alla i att använda, undersöka och utveckla grundfaktorerna så att de kan få en funktion i skolverkligheten både i det pedagogiska mötet och i skolutveckling i stort. I texten som följer utgår jag från Antonovskys begrepp men breddar det mot andra tankegångar.

Aaron Antonovsky⁸ är pionjären inom det salutogena arbetet. Han var medicinsk sociolog och den som både myntade begreppet Salutogenes och konstruerade KASAM ett centralt begrepp inom det salutogena arbetet. Både begreppet salutogenes och KASAM hade sin början i Antonovskys förundran över vissa människors förmåga att leva genom svåra prövningar med vad de själv betecknade som en bibehållen och tillfredsställande fysisk och psykisk hälsa. Vad var det som gjorde det möjligt för dem att hantera påfrestningarna och spänningarna de utsattes för utan att deras hälsa bröts ned? I sökandet efter detta hälsans mysterium formulerades KASAM – känslan av sammanhang.

Salutogenes betyder det som skapar (grekisk: genesis) hälsa (latin: salus). Det salutogena arbetet fokuserar på de faktorer som skapar hälsa, snarare än de som hotar den. Man säger ofta att man arbetar med att främja och stödja friskbeteende snarare än att förhindra riskbeteenden. Några grundförutsättningar i det salutogena är: (1) Det normala är inte det "perfekta", när allt flyter på som vi vill. Vi kommer oundvikligen att möta problem, människor som inte vill oss väl, svårigheter etc. Det kommer att finnas allt från smågrus till stenbumlingar i maskineriet. Detta är också normalt. (2) Hälsa bygger inte enbart på frånvaro av problem och hälsorisker utan det finns helt självständiga faktorer som främjar hälsan. (3) Det är inte problemen i sig utan hur man bemöter dem som får betydelse för om de kommer leda till ohälsa eller inte. (4) Även i det allra svåraste finns det något som är fungerande. Eller som man kan säga i det lösningsfokuserade förhållningssättet som vilar på några av de samma tankegångarna; ingenting sker hela tiden. Även i det mörkaste så finns det en ljusning, någon liten tid när det fungerar bättre, när det går lite lättare att leva, att älska och att arbeta.

Detta betyder inte att alla har samma möjligheter i livet och att det bara är inställningen till problemen som bestämmer hur livet gestaltar sig. Den stress som hämmar och de resurser som främjar en stark KASAM är inte jämt och slumpmässigt fördelade mellan människor och grupper. KASAM är ett förhållningssätt och inte ett personlighetsdrag. Det bygger inte på inre egenskaper eller medfödda talanger utan skapas av erfarenheter och framförallt de erfarenheter som man får i barn och ungdom, d.v.s. de åren då barnen och ungdomarna går i skolan. En hög KASAM ger en förmåga att mobilisera resurser för att möta de svårigheter och utmaningar livet bjuder på. I bästa fall för utmaningarna en vidare och man löser problemen och i värsta fall hittar man vägar som åtminstone gör det möjligt att leva med problemen.

KASAM består av tre faktorer: meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet och definierades av Antonovsky som;

En global hållning som uttrycker i vilken utsträckning en människa har en genomträngande och varaktig, men dynamisk, känsla av tillit till att; (1) de stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga. (2) de resurser som krävs för att man skall kunna möta de krav som dessa stimuli ställer på en, finns tillgängliga, och (3) dessa krav är utmaningar värda investering och engagemang.

⁸ Aaron Antonovsky Hälsans mysterium. Natur och Kultur 1991

Meningsfullhet

Meningsfullheten utgör hos Antonovsky själva motivationen och motorn i ens handlande. Den visar i vilken grad man känner att livet har en känslomässig innebörd. Att man upplever att åtminstone en del av de problem och krav som livet ställer en inför är värda engagemang och hängivelse och är utmaningar att "välkomna" snarare än bördor som man mycket hellre skulle vilja vara förutan. Den visar sig också genom att man inte drar sig för att konfronteras med utmaningar, utan snarare är inställd på att hitta en mening i dem och göra sitt bästa för att komma genom dem med värdigheten i behåll. Meningsfullheten skapas, enligt Antonovsky, framförallt i erfarenheten att bli sedd; att du upplever att det finns ett intresse i dig och dina upplevelser och erfarenheter. En värld som du upplever som ointresserad av dig blir ointressant för dig.

Delaktighet

Det finns många aspekter av "att bli sedd" som man kan arbeta med för att främja motivation, engagemang och upplevelsen av meningsfullhet. Antonovsky lyfter själv fram delaktighet. En naturlig följd av att bli sedd som något värdefullt, som någon som har kunskap och erfarenheter som är viktiga för sammanhanget, är att mina erfarenheter, mina åsikter och tankar räknas in i de beslut som angår mig och min verklighet. Det betyder inte att man har "vetorätt" utan att det finns ett gensvar på ens behov, intressen och synpunkter. Detta gensvar har en kvalitet som säger; du är betydelsefull för oss. Dina synpunkter är intressanta även om jag kanske inte håller med dig så är de av värde för mig/oss. Detta utgör en grund för den demokratiska kultur som ska genomsyra skolans organisation och pedagogik.

Vad ser vi

Observationer inom forskning kring motivation och återkoppling visar hur lärarens förväntningar påverkar deras bemötande av eleverna. Observationer har visat att de elever som läraren redan hade positiva förväntningar på fick mer beröm och återkoppling än andra elever. När de eleverna gav rätt svar missade lärare bara att ge positiv återkoppling i 3 % av fallen. När de elever som läraren inte hade några större förväntningar på gav rätt svar missade hon/han att ge positiv återkoppling i hela 15 % av fallen.⁹ Detta skulle man kunna se som uttryck för en mycket vanlig och mänsklig reaktion som pedagogen behöver vara medveten om för att kunna synliggöra det fungerande även hos de elever där det inte är så framträdande. Man kan här koppla tillbaka till Freire och hans tanke att vi är med om att skapa verkligheten när vi sätter ord på den.¹⁰ Vad är det vi sätter ord på och hos vem? Och vad skulle vi behöva sätta ord på för att göra verkligt det som kan hjälpa oss och våra elever att utvecklas? En aspekt av seendet är vad man ser, en annan vad man inte ser. Många elever som varit utsatta för kränkningar i skolmiljön berättar att de upplevde att lärarna inte såg eller ännu värre inte ville se. Det skapar en dubbel tragedi; både att man inte "är värd att lägga märke till" och samtidigt att ens situation blir åtminstone mycket svår att förändra, den "finns" ju inte. Det krävs av oss att vi ställer oss frågan om vad det är vi som individer har svårt att se, men det krävs också att vi inför varje möte, oberoende om det är med kollegor, elever och föräldrar, frågar oss vilka strukturer vi behöver och hur vi ska förhålla oss för att alla ska få erfara att de är sedda och delaktiga i de frågor som rör dem.

⁹ Håkan Jenner Motivation och motivationsarbete. Forskning i fokus nr. 19. Myndigheten för Skolutveckling.

¹⁰ Se ovan s. 8

Övning

Utgå från er egen arbetssituation. Uppdraget här är att ge varandra återkoppling och erkännande. Utse en person i arbetslaget/arbetsgruppen som får till uppgift att förbereda övningen i förväg, leda den, hålla tidsangivelser, etc.

1. Välj en situation eller handling hos en kollega som du erfarit och som du vill ge ditt erkännande. Anteckna på lös postit lapp men säg inget ännu. Gör sedan samma sak med var och en av de närvarande kollegorna. Anteckna på olika postit-lappar.

2. Välj på motsvarande sätt en situation eller handling hos var och en av dina närvarande kollegor som utmanar dig positivt genom att det ger nya perspektiv/andra perspektiv eller riktningar än de som är dominerande hos dig. Anteckna på lös postit lapp. Gör sedan samma sak med övriga kollegor som är närvarande. Anteckna på olika postit lappar.

Sätt er nu två och två. Ge lapparna till varandra och gå sedan igenom dem en i taget. Ni har fem minuter på er i varje par. Använd jagbudskap och var varse att det inte blir dold kritik. Ge den som tar emot lappar möjlighet att ställa frågor. Ledaren planlägger övningen så att alla får möta varandra. Låt mottagaren behålla lappen. Avsluta med att alla får säga något sammanfattande om övningen.

Begriplighet

Begriplighet syftar på i vilken grad man upplever inre och yttre stimuli som förnuftsmässigt gripbara, som information som är ordnad, sammanhängande och strukturerad snarare än som brus – d.v.s. kaotisk, oordnad, slumpmässigt, oväntad och oförklarlig. Begriplighet utgör den kognitiva faktorn i KASAM.

Begripligheten utgör en av skolans kärnuppgifter; att ge verktyg till eleverna som hjälper dem göra omvärlden och kunskapsprocesserna begripliga och möjliga att orientera sig inom. Begripligheten skapas enligt Antonovsky främst genom erfarenheter av förutsägbarhet. När det gäller erfarenhet av förutsägbarhet i den yttre världen handlar det främst om att tydliggöra de strukturer, regler och målsättningar som vi lever under för att kunna hantera men också för att kunna förändra dem.

Översikten och begripligheten måste finnas i skolans struktur, dokument och i de handlingar som bygger på dem. Men det hjälper inte att planerna finns, de måste nå ut. Föräldrar och elever måste veta vart de ska vända sig om de får information om t.ex. kränkningar. De ska också veta vad som händer med informationen och vart de kan vända sig om inget händer inom en viss tid.

Tydliggörandet skapar dessutom rättssäkerhet och utgör en grund för likabehandling. Det klagör vilka mål den svenska skolan har, vilket bemötande man har rätt att förvänta sig och hur och av vem man kan utkräva ansvar för vad.

När det rör den inre världen handlar det om att kunna förutsäga eller åtminstone i efterhand, få hjälp att kunna förstå sig själv och sina reaktioner. De egna känslorna och relationerna till andra människor är livsområden som Antonovsky såg som viktiga för individen att vara engagerad i. Vi befinner oss alla i en ständig process av att försöka förstå oss själva och andra. Den processen påverkar inte bara vårt inre liv utan även hur vi förstår och kan agera i den yttre världen. Filmerna i *Om du var jag* rör sig i området mellan den yttre och inre världen. Målet med arbetet kring filmerna är att skapa en förståelse för de olika rollfigurerna, vad de tänker, känner, skulle behöva, och vad och hur de skulle kunna agera annorlunda och vad det skulle kunna föra med sig. De samtalen leder till en ökad förståelse för oss själva och andra.

Frågor

Resonera med varandra i arbetslaget/arbetsgruppen utifrån följande exempel, hitta gärna egna exempel som också kretsar kring erfarenhet av handling. Utse gärna en samtalsledare som kan hålla i uppgiften och värna om att talutrymmet finns för alla.

1. Plocka fram erfarenheter från arbetet i klassrummet med filmerna OM DU VAR JAG, och med bearbetningen i form av forumspel. Såg du tecken på att eleverna tränade sitt handlande?
2. Plocka fram erfarenheter från elevsocialt arbete. Kan ni hitta exempel där ni tycker att ni genom att ringa det där samtalet för en elevs räkning, genom att skapa en åtgärdsplan, genom att samla föräldrar och nätverk, eller genom att ta det där enskilda mötet med en elev fick en erfarenhet av handling? Tror ni att det också för eleven och föräldrar medförde en erfarenhet av handling?
3. Plocka fram erfarenheter från ert kollegiala samarbete. Kan ni hitta exempel på en situation där ni som grupp tagit tag i en situation, en kris, en konflikt, en större arbetsinsats, på ett sätt så att ni som grupp fått en erfarenhet av handling.

Hanterbarhet

Hanterbarhet visar till vilken grad man upplever att det står resurser till en förfogande som hjälper en möta de krav och utmaningar som man bombarderas av. Hanterbarheten visar sig i en upplevelse av en hög sannolikhet för att saker och ting kommer att utveckla sig så bra som man rimligt kan förvänta sig.

Hanterbarheten skapas, enligt Antonovsky, av erfarenheter av belastningsbalans, en balans mellan de krav man möter och de resurser man upplever att man har till hand för att infria dem. Erfarenheten av att "ha klarat av" skapar en tillförsikt att man även i framtiden har en god chans att klara av nya utmaningar. Upprepade misslyckanden bryter ned den tillförsikten. Antonovsky menade att för låga krav i relation till de resurser som finns är lika nedbrytande som för höga krav. Att främja hanterbarheten och den tillförsikt som den vilar på handlar om de krav som ställs. Det handlar också om att synliggöra egna resurser, att visa på de strategier man har som redan fungerar och att få hjälp och stöd att utveckla nya. Antonovsky lyfter dessutom fram att det inte enbart handlar om egna individuella resurser utan det rör även de resurser som omgivningen har att erbjuda. Att tydliggöra dessa är en central del av att främja belastningsbalansen. 2004 skrev Stockholm Stad en rapport kring mobbning och annan kränkande behandling i skolan. I rapporten svarar 20 % av eleverna att de inte har någon vuxen alls att vända sig till om de blir mobbade eller får andra problem i skolan. Jag är övertygad om att om man hade frågat den vuxna personalen samma fråga skulle svaret se annorlunda ut. Det tragiska är att var femte elev inte upplever att det stödet som många vuxna anser sig beredda att ge finns för dem dem. Synliggörande av de resurser och handlingsalternativ som finns är en central faktor för hanterbarheten. Man kan använda filmerna *Om du var jag* inte enbart för att öka förståelsen för oss själva och andra utan också för att visa på vilka resurser vi har som individer och som grupp och vilka resurser som finns i vår omgivning som vi kan använda oss av när vi står inför svårigheter.

KASAM är ett förhållningssätt som visar sig i en förmåga att engagera sig i omvärlden och forma sitt liv i den även när problemen tornar upp sig. KASAM byggs av erfarenheterna av att bli sedd och inbjuden till delaktighet, av erfarenheter av förutsägbarhet och av erfarenheten av "att klara av" om inte själv så med hjälp av andra. Var och en av oss kan inför varje möte, oberoende om det är med kollegor, elever, föräldrar ställa oss frågan; hur ska jag göra så att mötet kommer bidra till ökad meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet för alla som deltar och vilka strukturer hjälper mig att förverkliga detta.